

Η ανεκπλήρωτη συνταγματική επιταγή για αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων*

* Η μελέτη αυτή δημοσιεύτηκε στη σειρά «Θεσμοί, Δημοκρατία, Πολιτική» του Ινστιτούτου «Νίκος Πουλαντζάς», [εδώ](#), και αναδημοσιεύεται με ελάχιστες διορθώσεις.

Κώστας Στρατηλάτης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Νομικής, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Κύπρος, email: stratilatis.c@unic.ac.cy

I. Εισαγωγή

Στην ενότητα IV της παρούσας δημοσίευσης θα παρουσιάσουμε τα πορίσματα έρευνάς μας για τα πεπραγμένα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) αναφορικά προς την αποστολή που του ανατίθεται από το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος, να ασκεί στα ραδιοφωνικά και τηλεοπτικά Μέσα τον «άμεσο έλεγχο του Κράτους» με σκοπό την «αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων» (ο αναλυτικός πίνακας παρατίθεται σε Παράρτημα στο τέλος του κειμένου). Προηγουμένως, στην ενότητα II, θα αναλύσουμε το νόημα και τη σημασία τούτης της συνταγματικής εγγύησης. Στην ενότητα III θα παραθέσουμε δεδομένα εμπειρικών ερευνών που δείχνουν ότι η δεσμευτική αρχή που θέτει το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος παραμένει ανεκπλήρωτη στην Ελλάδα.

II. Το νομικό πλαίσιο

Σύμφωνα με έγκυρο ερμηνευτή του Συντάγματος, αντικειμενικότητα σημαίνει, πρώτον, πληρότητα, δηλαδή κάλυψη ή, το λιγότερο, μη αποσιώπηση των σπουδαίων γεγονότων και ειδήσεων· δεύτερον, ορθότητα, δηλαδή «τήν απόδοση τῆς πραγματικῆς σημασίας στήν μεταδιδόμενη πληροφορία καί προπάντων εἴδηση»· και, τρίτον, αμεροληψία «έναντι τῶν διάφορων ομάδων καί παρατάξεων (συμπεριλαμβανομένων τῶν κυβερνώντων καί ἀντιπολιτευομένων κομμάτων)»¹. Η έννοια της αμεροληψίας βρίσκεται κοντά σε αυτήν της ισότιμης μεταχείρισης και η τελευταία έχει «τό νόημα μιᾶς κατά βάση, σέ γενικές γραμμές καί κατά τό συνολικό ἀποτέλεσμα, ἀνάλογης πρὸς την κοινοβουλευτική, γενικότερα πολιτική, οικονομική κ.λπ., ἀλλά καί καθαρά εἰδησεογραφική σημασία μεταδόσεως πληροφοριῶν καί ειδήσεων»². Ειδικότερα, η συνταγματική αρχή της ισότιμης μεταχείρισης «ἀπαγορεύει τή μονοπώληση τῆς ραδιοτηλεοράσεως ὑπέρ ὀρισμένων ομάδων, ἰδεῶν ἢ συμφερόντων ἢ τήν δυσανάλογη προβολή τους», ὅπως επίσης και «τόν ἀποκλεισμό ἢ οὐσιαστικό παραμερισμό ἀπό τήν ραδιοτηλεόραση τῶν διάφορων πολιτικῶν ἢ πολιτιστικῶν μειονοτήτων»³.

¹ Π. Δαγτόγλου, *Συνταγματικό Δίκαιο - Ατομικά Δικαιώματα*, 4η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2012, σ. 568-569. Βλ. επίσης Δ. Πυργάκη, «Άρθρο 15», στο Φ. Σπυρόπουλος, Ξ. Κοντιάδης, Χ. Ανθόπουλος και Γ. Γεραπετρίτης (επιμ.), *Σύνταγμα: Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2017, σ. 356 κ.ε., στη σ. 373, Ο. Γαρουφαλιά, «Αρχή αντικειμενικότητας και πολιτικής πολυφωνίας», *Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας*, τεύχ. 4/2017, σ. 606 κ.ε., στη σ. 607 και αναλυτικά Ν. Ανδρουτσόπουλο, «Η αντικειμενικότητα και η κοινωνική αποστολή της τηλεόρασης», *Ελληνική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 7/1996, σ. 1485 κ.ε., τον ίδιο, «Η τηλεοπτική αντικειμενικότητα (άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος) στην υπόθεση Ζαχόπουλου – Τσέκου», *Ελληνική Δικαιοσύνη*, τεύχ. 1/2009, σ. 63 κ.ε., τον ίδιο, «Debates, αντικειμενικότητα και Σύνταγμα (άρθρο 15 παρ. 2)», *Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας*, τεύχ. 1/2014, σ. 49 κ.ε.

² Δαγτόγλου, σ. 570.

³ Ibid.

Η σημασία της τήρησης των υποχρεώσεων των ρ/τ ΜΜΕ που πηγάζουν από τη συνταγματική ρήτρα περί αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων για την ποιότητα του δημοκρατικού πολιτεύματος είναι κεφαλαιώδης. Τα ρ/τ ΜΜΕ εξακολουθούν να κατέχουν κεντρική θέση στο κύκλωμα αναπαραγωγής ειδήσεων και επιτελούν κομβικές λειτουργίες αναφορικά προς τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και, συνακόλουθα, αναφορικά προς τη διαμόρφωση των πολιτικών προτιμήσεων του εκλογικού σώματος. Όπως το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ) ανέλυσε τις λειτουργίες αυτές: «Πληροφορούν τους πολίτες και αποτελούν fora ανοιχτής ανταλλαγής ιδεών συμβάλλοντας στο να σχηματίσουν αυτοί ελεύθερα και δημόσια τη δική τους γνώμη για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Ελέγχουν την πολιτική εξουσία και καθιστούν διαφανή τον τρόπο άσκησης της. Ενισχύουν την κοινωνική συνοχή δίνοντας στους πολίτες τη δυνατότητα να συμμετέχουν ως ενεργά μέλη ενός συνόλου στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Επιδρούν στην πολιτιστική καλλιέργεια και ικανοποιούν τις ποικίλες προσωπικές ανάγκες του κοινού (ψυχαγωγία, θέματα υγείας, δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου κ.ά.)»⁴. Η υπαγωγή των ρ/τ Μέσων στον έλεγχο του ΕΣΡ αποκτά νόημα εν όψει της συνταγματικής επιδίωξης αυτά να συνεισφέρουν κάτι στην εκπλήρωση τούτων των δημόσιων ουσιαστικά λειτουργιών.

Ειδικότερα, κατά τη νομολογία του ΣτΕ, «σκοπός της συνταγματικής κατοχυρώσεως του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης ως ανεξάρτητης αρχής ήταν, εν όψει της ιδιαίτερης δύναμης επιρροής που διαθέτουν οι ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί στη διαμόρφωση της γνώμης των πολιτών ως προς τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα και της αναγκαιότητας για την πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας ποιοτικής στάθμης των ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων, η διασφάλιση αφ' ενός μεν του κρατικού ελέγχου στη λειτουργία των ραδιοτηλεοπτικών μέσων και αφ' ετέρου της πολυφωνίας και της αντικειμενικής και με ίσους όρους μεταδόσεως πληροφοριών, ειδήσεων, προϊόντων λόγου και τέχνης, ώστε να αποτρέπονται κυβερνητικές και κομματικές επιρροές και να επιτυγχάνεται η οργάνωση των ραδιοτηλεοπτικών μέσων με βάση τις αρχές της αντικειμενικότητας, της αμεροληψίας και της πολυφωνίας»⁵. Ασκώντας τον άμεσο έλεγχο του κράτους, το ΕΣΡ έχει καθήκον να «διασφαλίζει την πολιτική και πολιτιστική πολυμέρεια και πολυφωνία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης» (άρθρο 4 παρ. 1 (δ) ν. 2863/2000). Σε αυτό το πλαίσιο, έχει κατά καιρούς εκδώσει οδηγίες με τις οποίες εξειδικεύεται η συνταγματική επιταγή για πολιτική πολυφωνία (λ.χ. Οδηγίες 1/21.2.2006, 1/27.3.2012, 1/21.10.2013), ενώ συντάσσει κατ' έτος Εκθέσεις Πολιτικής Πολυφωνίας οι οποίες αποτυπώνουν τη χρονική έκθεση των πολιτικών κομμάτων και τις εμφανίσεις των στελεχών τους στα δελτία ειδήσεων και σε ειδησεογραφικές

⁴ ΣτΕ Ολομ. 1901/2014, σκ. 16, παρομοίως ΣτΕ Ολομ. 3914/2015, σκ. 17.

⁵ ΣτΕ Ολομ. 95/2017, σκ. 19 (η έμφαση είναι δική μας), ομοίως ΣτΕ Ολομ. 2307/2018, σκ. 13. Για τη συνταγματική αποστολή και τη λειτουργία του ΕΣΡ γενικότερα βλ. μεταξύ άλλων τα άρθρα του αφιερώματος της επιθεώρησης *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τεύχ. 71/2017, επίσης Α. Καϊδατζή, «Άμεσος έλεγχος του κράτους και ραδιοτηλεοπτική ρύθμιση: Μια πρόταση ερμηνείας του άρθρου 15 παρ. 2 του Συντάγματος», σε: *Τιμητικός Τόμος Νικολάου Θ. Νίκα*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2018, σ. 1165 κ.ε., στις σ. 1180-1187, Α. Οικονόμου, «Αποτελεί το ΕΣΡ αρχή επαρκώς ανεξάρτητη; (Σκέψεις για τα οργανωτικά του θεσμού)», *Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας*, τεύχ. 4/2017, σ. 514 κ.ε., Ξ. Κοντιάδη, «Θεσμική αποτίμηση του ρόλου και της πρόσφατης λειτουργίας του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης», *Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας*, τεύχ. 3/2016, σ. 385 κ.ε., Α. Τσεβά, «Ο θεσμικός ρόλος του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης στο νέο ρυθμιστικό πλαίσιο για τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης», *Θεωρία & Πράξη Διοικητικού Δικαίου*, τεύχ. 7/2009, σσ. 790 κ.ε..

εκπομπές⁶. Βάσει του άρθρου 4 παρ. 1 ν. 2328/1995, το ΕΣΡ έχει αρμοδιότητα να επιβάλλει κυρώσεις για παραβίαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την αρχή της πολιτικής πολυφωνίας (όπως αυτές εξειδικεύονται νομοθετικά από το άρθρο 3 παρ. 22 του ίδιου νόμου, από τις Οδηγίες του ΕΣΡ και από τις συναφείς ρυθμίσεις του ΠΔ 77/2003, στις οποίες θα αναφερθούμε παρακάτω), όπως και για κάθε άλλη παραβίαση των κανόνων δεοντολογίας και των άλλων κανόνων δικαίου που διέπουν τη λειτουργία των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών.

Η συνταγματική ρήτρα περί αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων εξειδικεύεται από το άρθρο 3 παρ. 22 του ν. 2328/1995, που ορίζει ότι: «Οι τηλεοπτικοί σταθμοί, στη συνολική διάρθρωση του προγράμματος και ιδίως των ειδησεογραφικών τους εκπομπών και των εκπομπών πολιτικού διαλόγου, έχουν την υποχρέωση να διασφαλίζουν την πολιτική πολυφωνία και την παρουσίαση των απόψεων των πολιτικών κομμάτων, που εκπροσωπούνται στη Βουλή και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, για κάθε ζήτημα που καθίσταται αντικείμενο πολιτικής αντιδικίας». Το ΣτΕ έχει κρίνει ότι, από το συνδυασμό αυτής της διάταξης με το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος, γεννάται «υποχρέωση προς αντικειμενική και πολυφωνική ενημέρωση, η οποία καταλαμβάνει προεχόντως τις εκπομπές πολιτικού (και ευρύτερα ενημερωτικού) περιεχομένου, δηλαδή τις εκπομπές πολιτικού και κοινωνικού διαλόγου και προβληματισμού καθώς και τα δελτία ειδήσεων», η υποχρέωση δε αυτή παραβιάζεται «όταν δεν παρουσιάζονται γεγονότα της πολιτικής επικαιρότητας, σχετιζόμενα με συγκεκριμένο ή συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα και άξια μετάδοσης με βάση τα κριτήρια της δημοσιογραφικής δεοντολογίας, η παράλειψη δε αυτή συνιστά παράβαση των συναφών διατάξεων που διέπουν τη λειτουργία ενός τηλεοπτικού ή ραδιοφωνικού σταθμού, εφόσον συνεχίζεται για σημαντικό χρονικό διάστημα, η ακριβής διάρκεια του οποίου μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με την επικαιρότητα της αντίστοιχης περιόδου και την πυκνότητα των γεγονότων και των εξελίξεων»⁷. Πάντως, κατά το ΣτΕ, «πολυμερής, αντικειμενική και ισότιμη παρουσίαση δεν είναι αυτή που γίνεται με βάση την μαθηματική κατανομή του χρόνου μεταξύ των κομμάτων, ανάλογα με την κοινοβουλευτική δύναμή τους ή με βάση απαρέγκλιτα και αδιαφοροποίητα κριτήρια ελάχιστης παρουσίας των θέσεων καθενός από αυτά ή ελάχιστης κάλυψης, εντός του πλαισίου του συνολικού χρόνου των δελτίων ειδήσεων των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, των ειδήσεων εκείνων που αφορούν το κάθε ένα από τα κόμματα αυτά. Και τούτο, εν όψει της κατοχυρωμένης από τα άρθρα 14 και 15 του Συντάγματος δημοσιογραφικής ελευθερίας, στον πυρήνα της οποίας περιλαμβάνεται κατ' αρχήν η ευχέρεια του δημοσιογράφου (ο οποίος έχει τη σχετική ευθύνη σε ένα ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό σταθμό) ν' αξιολογεί και να επιλέγει από το σύνολο της καθημερινής δραστηριότητας των πολιτικών κομμάτων, εκείνο το γεγονός της πολιτικής επικαιρότητας που είναι άξιο μετάδοσης και παρουσίασης»⁸. Σε κάποιες, δε, αποφάσεις συναντούμε και τη σκέψη (με παραπομπή σε παλαιότερη απόφαση του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου) ότι: «Ο έλεγχος της δημοσιογραφικής

⁶ Οι Εκθέσεις Πολιτικής Πολυφωνίας βρίσκονται αναρτημένες στον δικτυακό τόπο του ΕΣΡ, <https://www.esr.gr/>.

⁷ ΣτΕ 1962/2019, σκ. 4 (η έμφαση είναι δική μας). Ομοίως, ενδεικτικά, ΣτΕ 240/2012, σκ. 5, 249/2012, σκ. 4, 2675-6/2014, σκ. 4. Πρβλ. ΣτΕ 3620-1/2008, σκ. 5, 1425/2017, σκ. 4.

⁸ ΣτΕ 1962/2019, σκ. 4, ομοίως στις άλλες αποφάσεις που αναφέρονται στην προηγούμενη σημείωση.

ελευθερίας, σε ό,τι αφορά το συγκεκριμένο αυτό ζήτημα είναι έλεγχος τηρήσεως ενός ελαχίστου πλαισίου ισόρροπης πολυμέρειας»⁹.

Με βάση αυτές τις νομικές κρίσεις, το ΣτΕ ακύρωσε πολλές από τις αποφάσεις του ΕΣΡ (αν όχι σχεδόν όλες) οι οποίες επέβαλαν διαχρονικά κυρώσεις σε τηλεοπτικούς σταθμούς για παραβίαση της αρχής της πολιτικής πολυφωνίας –αυτό δήλωσε τουλάχιστον ο Πρόεδρος του ΕΣΡ ενώπιον της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής τον Μάιο του 2020¹⁰. Ειδικότερα, κατά το ΣτΕ, για να συναχθεί παράβαση της αρχής της πολιτικής πολυφωνίας, δεν αρκεί να διαπιστωθεί από το ΕΣΡ, βάσει των μετρήσεων που αυτό διεξάγει, ότι η ποσοστιαία χρονική έκθεση των πολιτικών κομμάτων στα δελτία ειδήσεων υπολείπεται του ποσοστού που αυτά έλαβαν στις τελευταίες εκλογές. Το ΕΣΡ «οφείλει να αιτιολογεί την κρίση του [περί παραβίασης της πολυφωνίας] με την τεκμηριωμένη διαπίστωση ότι, κατά την διάρκεια της ληφθείσης υπόψη [...] χρονικής περιόδου, παρά το γεγονός ότι ένα πολιτικό κόμμα διετύπωσε απόψεις ή προέβη σε δραστηριότητες, που συνιστούν γεγονότα της πολιτικής επικαιρότητας άξια μεταδόσεως, οι απόψεις και οι δραστηριότητες αυτές δεν προβλήθηκαν στον ανάλογο βαθμό από τα δελτία ειδήσεων ή στις λοιπές εκπομπές πολιτικού περιεχομένου του εγκαλούμενου σταθμού»¹¹.

Το πρόβλημα που προκαλείται από αυτήν την προσέγγιση είναι ότι, για να θεωρηθεί νόμιμη αιτιολογημένη απόφαση του ΕΣΡ που διαγιγνώσκει παραβίαση της αρχής της πολυφωνίας, θα πρέπει προηγουμένως το ΕΣΡ να υποκαταστήσει τους ίδιους τους σταθμούς και τα δημοσιογραφικά επιτελεία τους, να διεξάγει ρεπορτάζ και να προβαίνει μάλιστα σε γραπτή διατύπωση της συγκριτικής αξιολόγησης της σημασίας των ειδήσεων που θα καταγράφει. Με αυτόν τον τρόπο, η άσκηση της κυρωτικής αρμοδιότητας του ΕΣΡ προς εκπλήρωση της συνταγματικής επιταγής για διασφάλιση της πολιτικής πολυφωνίας δυσχεραίνεται υπερβολικά, αν δεν εξουδετερώνεται τελείως.

Είναι, δε, εσφαλμένη, κατά τη γνώμη μας, η υπόθεση του ΣτΕ ότι απαιτείται οπωσδήποτε συστηματική και για μακρό χρονικό διάστημα αποσιώπηση των δράσεων και των απόψεων ενός κόμματος για να συναχθεί παραβίαση της αρχής της πολυφωνίας. Τούτο διότι ακόμα και η αποσιώπηση μίας μόνο δράσης ή δήλωσης πολιτικού κόμματος μπορεί να πλήττει σημαντικά το δικαίωμα πληροφόρησης των πολιτών, εν όψει της σημασίας που η δράση ή δήλωση αυτή έχει στο συγκείμενο της ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας (λ.χ. εν όψει εκλογών ή σε περιπτώσεις όπως η ομιλία και η συνέντευξη πρώην πρωθυπουργού και αρχηγού του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης στο πλαίσιο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης, όταν είναι γνωστό ότι πρόκειται για σπουδαία περίσταση κατά την οποία ο εκάστοτε πρωθυπουργός και οι αρχηγοί των κομμάτων παρουσιάζουν τις προγραμματικές θέσεις και προτάσεις των κομμάτων τους), εν όψει της διαστρέβλωσης της πραγματικότητας που προκύπτει λόγω της επιλεκτικής προβολής ή της ανισομερούς παρουσίας των

⁹ Βλ. ΣτΕ 240/2012, σκ. 5, 243/2012, σκ. 6, 245/2012, σκ. 4, 249/2012, σκ. 4, 255/2012, σκ. 5.

¹⁰ Βλ. «Η χίμαιρα της τηλεοπτικής πολυφωνίας», *Ναυτεμπορική*, 8.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.naftemporiki.gr/story/1597104/i-ximaira-tis-tileoptikis-polufonias>. Σχετικές είναι οι αποφάσεις του ΣτΕ που αναφέρθηκαν σε άλλα σημεία παραπάνω, βλ. και τις αποφάσεις που αναφέρονται σε Γαρουφαλιά, σ. 610-611.

¹¹ ΣτΕ 1962/2019, σκ. 4, ομοίως σε όλες σχεδόν τις σχετικές αποφάσεις.

απόψεων ενός και όχι και του άλλου μέρους συγκεκριμένης πολιτικής αντιδικίας που αποτελεί το «θέμα της ημέρας» (αυτό συμβαίνει πλέον καθημερινά στα δελτία ειδήσεων) ή εν όψει της αποσιώπησης γεγονότων που σε άλλες περιστάσεις αποτέλεσαν κεντρικό θέμα της ειδησεογραφίας και τούτο για καλούς λόγους (λ.χ. η αποσιώπηση δήλωσης Υπουργού Δικαιοσύνης στη Βουλή που προκρίνει την ποινική καταδίκη δικαστικής λειτουργού η οποία έχει ασκήσει διώξεις σε πρώην Υπουργούς, όταν αναρτήσεις Υπουργού Υγείας στο Διαδίκτυο με τις οποίες αυτός επικρίνει δικαστικές αποφάσεις του ΣτΕ είχαν αποτελέσει στο παρελθόν κύριο θέμα των ειδησεογραφικών προγραμμάτων)¹². Ας σημειωθεί εδώ και ότι, προφανώς, το κριτήριο της συστηματικής και σε βάθος χρόνου στάσης των σταθμών δεν μπορεί να εφαρμοστεί όταν διαστρεβλώνονται θέσεις των πολιτικών κομμάτων. Ανεξάρτητα από την πηγή της διαστρέβλωσης (δηλαδή, από το αν αυτή προέρχεται από τους συντελεστές της εκπομπής ή καλεσμένους τους), οι σταθμοί έχουν υποχρέωση να επανορθώσουν αμέσως, ενώ εξακολουθούν να ευθύνονται για το αρχικό σφάλμα, καθώς έχουν υποχρέωση να ελέγχουν τις ειδήσεις που μεταδίδουν και την υποχρέωση να διασφαλίζουν ότι οι ειδήσεις αυτές είναι ακριβείς –οι υποχρεώσεις αυτές εξειδικεύονται από το ΠΔ 77/2003, στο οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω.

Επίσης εσφαλμένη κρίνουμε ότι είναι η αδιάκριτη εκ μέρους του ΣτΕ αποσύνδεση του ζητήματος της αρχής της πολιτικής πολυφωνίας από το ποσοτικό κριτήριο της χρονικής έκθεσης των πολιτικών κομμάτων και των εκπροσώπων τους σε ειδησεογραφικά προγράμματα και δημοσιογραφικές εκπομπές. Εάν η έκθεση τούτη υπολείπεται σταθερά της εκλογικής επιρροής ενός πολιτικού κόμματος, ιδίως εάν πρόκειται για κόμμα με μικρή επιρροή, ή εάν η χρονική έκθεση υπολείπεται σε μεγάλο βαθμό από την εκλογική επιρροή των κομμάτων σε όλους τους ραδιοφωνικούς ή τηλεοπτικούς σταθμούς, τούτο αποτελεί από μόνο του επαρκή ένδειξη ότι δεν εκπληρώνεται ο έτερος όρος του ίδιου δικανικού συλλογισμού του ΣτΕ, ήτοι η αποφυγή συστηματικής αποσιώπησης. Κατά τα λοιπά, προφανώς οι δημοσιογράφοι έχουν, και πρέπει να έχουν, μεγάλο περιθώριο διακριτικής ευχέρειας και άρα «αρνητικής» ελευθερίας να αξιολογούν και να ιεραρχούν τα γεγονότα της επικαιρότητας –και μπορούν ελεύθερα να πράττουν τούτο με το να αποφασίζουν πόσος χρόνος θα αφιερωθεί σε μία είδηση¹³

¹² Πιο κοντά στην ορθή στάθμιση της αρχής της πολυφωνίας με τη δημοσιογραφική ελευθερία βρίσκονται οι κρίσεις του ΣτΕ στις παλαιότερες αποφάσεις 3620 και 3621/2008, σκ. 5: «Επειδή, το δικαίωμα του πληροφορείν και η συνακόλουθη με αυτό δημοσιογραφική ελευθερία κατοχυρώνεται τόσο στα πλαίσια του άρθρου 14 του Συντάγματος (που αφορά τον έγγραφο τύπο) όσο και στα πλαίσια του άρθρου 15 (που αφορά την ραδιοφωνία και την τηλεόραση). Στον πυρήνα της ελευθερίας αυτής περιλαμβάνεται κατ' αρχήν η ευχέρεια του δημοσιογράφου (ο οποίος έχει την σχετική ευθύνη σε ένα ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό σταθμό) να αξιολογεί και να επιλέγει το τι εκ των καθημερινώς συμβαινόντων αξίζει να θεωρηθεί ως είδηση και πρέπει να μεταδοθεί ως τιαυτή. Κατά την ενάσκηση της ελευθερίας του αυτής ο οικείος ραδιοφωνικός ή τηλεοπτικός σταθμός μπορεί να ελεγχθεί από το αρμόδιο προς τούτο εκ του Συντάγματος Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης μόνο αν παρέλειψε πλήρως να μεταδώσει ως είδηση κάποιο γεγονός, το οποίο, κατά γενική παραδοχή, είναι εξόχως και ιδιαιτέρως σημαντικό. Και τούτο διότι η μη μετάδοση μίας τέτοιας ειδήσεως ισοδυναμεί με απόκρυψη ειδήσεων και με προσπάθεια χειραγώγησης της κοινής γνώμης και συνιστά παραβίαση της αρχής της αντικειμενικής μετάδοσης των ειδήσεων και πληροφοριών, που επιτάσσει το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος». Την ορθότητα της στάθμισης της δημοσιογραφικής ελευθερίας με την αρχή της πολυφωνίας στην απόφαση αυτή επιδοκμάζει ο Χ. Ανθόπουλος, «Σύνταγμα, τηλεόραση και πλουραλισμός», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τεύχ. 71/2017, σ. 111 κ.ε., στις σ. 115-116.

¹³ Βλ. ΣτΕ 3620-1/2008, σκ. 5: «Περαιτέρω, στον πυρήνα της κατοχυρωμένης συνταγματικά δημοσιογραφικής ελευθερίας ανήκει επίσης και η ευχέρεια του εν λόγω δημοσιογράφου (ή των εν λόγω

ή και σε ποιο σημείο του δελτίου ειδήσεων αυτή θα μεταδοθεί, όπως βεβαίως και με το να σχολιάζουν την ειδησεογραφία και με το να την πλαισιώνουν με τις απόψεις των καλεσμένων που εκείνοι επιλέγουν στα τηλεοπτικά ή ραδιοφωνικά παράθυρα. Βεβαίως, τα κόμματα μπορούν πάντα να εφοδιάζουν το ΕΣΡ με ενδεικτικό κατάλογο πολιτικών δράσεων ή δηλώσεων που κατά τη γνώμη τους δεν καλύφθηκαν σύμφωνα με τις απαιτήσεις της πολυφωνίας, έτσι ώστε το ΕΣΡ να είναι σε θέση να παραθέσει και «ποιοτικά» δεδομένα για την παραβίαση της αρχής της πολιτικής πολυφωνίας. Η παράθεση τέτοιων δεδομένων αποτελεί πάντως αυτοτελές καθήκον του ΕΣΡ, στο πλαίσιο του ευρύτερου καθήκοντός του να διασφαλίζει την τήρηση της αρχής της πολιτικής πολυφωνίας αυτεπάγγελα, ανεξάρτητα από την εισφορά στοιχείων εκ μέρους εκείνων που τυχόν υποβάλλουν σχετική καταγγελία. Από την άλλη πλευρά, δικαιούμαστε να αναρωτηθούμε ποιο θα ήταν το νόημα της *εγγύησης* της αρχής της πολυφωνίας και του *ελέγχου* τηρήσεως ενός ελαχίστου πλαισίου «ισόρροπης πολυμέρειας», κατά τη νομολογία του ΣτΕ, εάν για να επιβληθούν κυρώσεις, έστω η κύρωση της σύστασης, θα έπρεπε το ΕΣΡ να καλύπτει το ίδιο και να αξιολογεί το σύνολο της πολιτικής επικαιρότητας για μεγάλα χρονικά διαστήματα, ώστε οι αποφάσεις του να κρίνονται επαρκώς και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένες; Οι κρίσεις του ΣτΕ χρειάζεται εν προκειμένω να διορθωθούν ή έστω να αποσαφηνιστούν.

Πράγματι, γενικότερα, η ενεργοποίηση της κυρωτικής αρμοδιότητας του ΕΣΡ κατ' ενάσκηση της συνταγματικής αποστολής του ενδέχεται να επιφέρει περιορισμούς της δημοσιογραφικής ελευθερίας (αναλόγως και του τρόπου με τον οποίο κάθε δημοσιογράφος ή «δημοσιογράφος» αντιλαμβάνεται την ιδιότητά του τούτη και την ελευθερία του¹⁴), όπως και αντίστοιχους περιορισμούς της εκδοτικής και της επιχειρηματικής ελευθερίας των ιδιοκτητών των ραδιοφωνικών και των τηλεοπτικών σταθμών. Όμως, τέτοιοι περιορισμοί συνιστούν αναγκαία, *sine qua non*, προϋπόθεση για την ικανοποίηση του *ex iure* θεμελιώδους δικαιώματος του κοινού να λαμβάνει ολόπλευρη πληροφόρηση επί θεμάτων γενικού, ιδίως πολιτικού, ενδιαφέροντος. Δεν είναι τυχαίο ότι το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), το οποίο κατοχυρώνει την ελευθερία έκφρασης σε όλες τις πτυχές της (ελευθερία γνώμης, ελευθερία διάδοσης και λήψης πληροφοριών και ιδεών, η οποία περιλαμβάνει και την ελευθερία επιλογής του μέσου και του τρόπου διάδοσης και λήψης), κάνει λόγο για «καθήκοντα και ευθύνες» εκείνων που ασκούν τις ελευθερίες τούτες. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) επαναλαμβάνει σε όλες τις σχετικές αποφάσεις του ότι ο Τύπος, με την ευρεία έννοια η οποία περιλαμβάνει τις ενημερωτικές λειτουργίες των οπτικοακουστικών και των διαδικτυακών Μέσων, έχει *καθήκον* να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες επί όλων των

δημοσιογράφων), αυτός, αποκλειστικά και μόνο, να ιεραρχεί και να αξιολογεί τις κριθείσες ως κατ' αρχήν μεταδοτέες ειδήσεις ως περισσότερο ή λιγότερο σημαντικές μεταξύ τους και να αποφασίζει πόσος χρόνος θα διατεθεί σε κάθε μία από αυτές στα πλαίσια ενός δελτίου ειδήσεων. Η ως άνω ιεράρχηση και αξιολόγηση δεν υπόκεινται στον κυρωτικό έλεγχο του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης σε καμία περίπτωση. Επομένως, η διαφορετική εκτίμηση που έκανε ένας δημοσιογράφος (ή ένα δημοσιογραφικό επιτελείο) ενός ραδιοφωνικού ή τηλεοπτικού σταθμού από εκείνη του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης σε σχέση με την ιεράρχηση και αξιολόγηση μίας ειδήσης αναφορικά με άλλες δεν συνιστά ποτέ παραβίαση της αρχής της αντικειμενικής μετάδοσης των ειδήσεων και πληροφοριών».

¹⁴ Εικάζουμε ότι υπάρχουν δημοσιογράφοι οι οποίοι εκλαμβάνουν τη μετάδοση των διαφορετικών απόψεων για το θέμα που καλύπτουν ως αυτονόητη πρακτική και υπ' αυτή την έννοια, ως πτυχή της δημοσιογραφικής αυτονομίας τους.

θεμάτων που σχετίζονται με το δημόσιο συμφέρον· ότι το εν λόγω καθήκον συναρτάται άρρηκτα με το δικαίωμα του κοινού να λαμβάνει τις συναφείς πληροφορίες και ιδέες· και ότι μόνον με αυτόν τον τρόπο ο Τύπος είναι σε θέση να εκπληρώνει τη ζωτική για τις δημοκρατικές κοινωνίες λειτουργία του «δημόσιου φύλακα» (public watchdog)¹⁵, δηλαδή τον έλεγχο των εκάστοτε κυβερνώντων από αξιόπιστους δημοσιογράφους που δεν θεωρούν εχθρική προς αυτούς μία καλά πληροφορημένη κοινή γνώμη. Μάλιστα, για το ΕΔΔΑ, τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ αποκτούν ιδιαίτερη σημασία όταν πρόκειται για πληροφορίες ή ιδέες «που προσβάλλουν, σοκάρουν ή ταράσσουν»¹⁶. Η προστασία της ελεύθερης έκφρασης και διακίνησης ιδίως τέτοιων πληροφοριών ή ιδεών συνιστά απαίτηση που απορρέει από τον πλουραλισμό, από την ανεκτικότητα και από την ευρύτητα πνεύματος, τις τρεις καταστατικές αξίες που διαπνέουν την ελευθερία έκφρασης, χωρίς τις οποίες «δεν υπάρχει» κατά το ΕΔΔΑ «καμία “δημοκρατική κοινωνία”»¹⁷. Ακόμη πιο σημαντικό, η πραγμάτωση των δικαιωμάτων του άρθρου 10 αποτελεί κομβική προϋπόθεση για τη πραγμάτωση της δημοκρατικής αρχής¹⁸, ειδικότερα για την ελεύθερη διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης των εκλογέων και για την πραγμάτωση έτσι του δικαιώματος ψήφου σε ελεύθερες και δίκαιες εκλογές, κατά το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ –κατά το ΕΔΔΑ η ελευθερία έκφρασης και τα πολιτικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται από το άρθρο 3 του Πρώτου Πρωτοκόλλου συλλειτουργούν στην πράξη¹⁹. Η άποψη που θέλει την τήρηση της αρχής της πολυφωνίας να αποτελεί ζήτημα της ελεύθερης αγοράς ή/και οριακού χαρακτήρα καθήκον του ΕΣΡ παραβλέπει τη

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά τις αποφάσεις *Observer and Guardian v. the United Kingdom*, 13585/88, 26.11.1991, § 59· *Axel Springer AG v. Germany*, 39954/08, 7.2.2012, § 79· *Delfi AS v. Estonia*, 64569/09, 16.6.2015, § 132· *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France*, 40454/07, 10.11.2015, § 89· *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary*, 18030/11, 8.11.2016, § 165· *Falzon v. Malta*, 45791/13, 20.3.2018, § 53.

¹⁶ Βλ. ενδεικτικά *Sunday Times v. the United Kingdom*, 6538/74, 26.4.1979, § 65· *Lingens v. Austria*, 9815/82, 8.7.1986, § 41· *Éditions Plon v. France*, 58148/00, 18.5.2004, § 42· *Stoll v. Switzerland*, 69698/01, 10.12.2007, § 101· *Von Hannover v. Germany (no. 2)*, 40660/08 και 60641/08, 7.2.2012, § 101· *Animal Defenders International v. the United Kingdom*, 48876/08, 22.4.2013, § 100· *Bédat v. Switzerland*, 56925/08, 29.3.2016, § 48· *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*, 931/13, 27.6.2017, § 124· *Paraskevopoulos v. Greece*, 64184/11, 28.6.2018, § 29· *Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan*, 13274/08, 5.12.2019, § 36· *Monica Macovei v. Romania*, 53028/14, 28.7.2020, § 72.

¹⁷ Βλ. τις αποφάσεις της προηγούμενης σημείωσης.

¹⁸ Βλ. εν προκειμένω, από την Ελληνική θεωρία, Α. Μάνεση, «Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη», στο *Συνταγματική θεωρία και πράξη 1954-1979 I*, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 633 κ.ε., επίσης Χ. Ανθόπουλο, «Σύνταγμα, τηλεόραση, πλουραλισμός», όπ.π., σ. 114. Για τη θεμελίωση της αποστολής του ΕΣΡ να διασφαλίζει την τήρηση της αρχής της πολιτικής πολυφωνία βάσει της δημοκρατικής αρχής βλ. Α. Τσεβιά, *Η ανεξαρτησία της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης από το κράτος*, εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017, σ. 235 κ.ε.

¹⁹ Βλ. *Bowman v. the United Kingdom*, 24839/94, 19.2.1998, § 42, *Kwiecień v. Poland*, 51744/99, 9.1.2007, § 48, *Długołęcki v. Poland*, 23806/03, 24.2.2009, § 40, *Cheltsova v. Russia*, 44294/06, 13.6.2017, § 96, *Rungainis v. Latvia*, 40597/08, 14.6.2018, § 53, επίσης *Tănase v. Moldova*, 07/08, 27.4.2010, § 154, *Orlovskaya Iskrav. v. Russia*, 42911/08, 21.2.2017, § 110, *Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2)*, 14305/17, 20.11.2018, §§ 227-228. Στην απόφαση *Mehmet Hasan Altan* του 2018, η οποία αφορούσε στο καθεστώς έκτακτης ανάγκης στην Τουρκία μετά την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, το ΕΔΔΑ τόνισε, μεταξύ άλλων, ότι «η δημοκρατία ευδοκμεί όταν βασίζεται στην ελευθερία έκφρασης», ότι «η ύπαρξη μίας “κατάστασης έκτακτης ανάγκης που απειλεί τη ζωή του έθνους” δεν θα πρέπει να λειτουργεί ως πρόσχημα για να περιορίζεται η ελευθερία του πολιτικού διαλόγου, η οποία βρίσκεται στον εσώτατο πυρήνα της έννοιας της δημοκρατικής κοινωνίας» και ότι, ακόμα και σε τέτοια κατάσταση, πρέπει να καταβάλλεται κάθε προσπάθεια ώστε να διασφαλίζονται οι συστατικές αξίες της δημοκρατικής κοινωνίας: ο πλουραλισμός, η ανεκτικότητα και η ευρύτητα πνεύματος. Βλ. *Mehmet Hasan Altan v. Turkey*, 13237/17, 20.3.2018, § 210.

σημασία των συναφών εγγυήσεων για την πραγμάτωση του θεμελιώδους δικαιώματος του κοινού στην πληροφόρηση και τελικά για τη δημοκρατία.

Ειδικά ως προς το θέμα που μας απασχολεί, καθοριστική είναι η συναγωγή από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ *θετικής υποχρέωσης* κάθε κράτους μέλους του Συμβουλίου της Ευρώπης «να θέσει κατάλληλο νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο ώστε να εγγυηθεί τον αποτελεσματικό πλουραλισμό»²⁰. Πρόσφατα το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η διασφάλιση «αληθινού πλουραλισμού» προϋποθέτει «την αποτελεσματική πρόσβαση στην οπτικοακουστική αγορά πληθώρας παραγωγών, με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται ότι *το περιεχόμενο των προγραμμάτων, ιδωμένο συνολικά, θα αντανακλά κατά το δυνατόν την ποικιλία των απόψεων που διαπερνούν την κοινωνία στην οποία αυτά τα προγράμματα απευθύνονται*»²¹. Σε προγενέστερη απόφασή του, το ΕΔΔΑ ανέλυσε την αρχή του πλουραλισμού ως εξής: «Το Κράτος, ως ύστατος εγγυητής του πλουραλισμού, πρέπει να διασφαλίζει, μέσω του νόμου και της πρακτικής [ενν. που εφαρμόζεται από τα κρατικά όργανα], ότι το κοινό έχει πρόσβαση, μέσω της τηλεόρασης και του ραδιοφώνου, σε *αμερόληπτη και ακριβή πληροφόρηση και σε ένα εύρος απόψεων και σχολίων*, τα οποία αντανακλούν *inter alia* την ποικιλομορφία του πολιτικού τοπίου της χώρας· επίσης, ότι οι δημοσιογράφοι και οι άλλοι επαγγελματίες που εργάζονται στα οπτικοακουστικά Μέσα δεν θα παρεμποδίζονται από το να διαδίδουν πληροφορίες και σχόλια»²². Σε κάθε περίπτωση, «[μ]ία κατάσταση στην οποία μία ισχυρή οικονομική ή πολιτική ομάδα στην κοινωνία αφήνεται να αποκτήσει θέση κυριαρχίας επί των οπτικοακουστικών Μέσων και να ασκεί έτσι πίεση σε εκείνους που μεταδίδουν, περικόπτοντας την εκδοτική ελευθερία τους, υπονομεύει το θεμελιώδη ρόλο της ελευθερίας έκφρασης σε μία δημοκρατική κοινωνία»²³. Επομένως, «σε έναν ευαίσθητο τομέα όπως τα οπτικοακουστικά Μέσα, επιπρόσθετα προς το αρνητικό καθήκον μη επέμβασης, το Κράτος έχει θετική υποχρέωση να θέσει σε ισχύ κατάλληλο νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο που να εγγυάται τον αποτελεσματικό πλουραλισμό»²⁴.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι απαιτήσεις που πηγάζουν από τον όρο «πλουραλισμός» δεν εξαντλούνται στη λεγόμενη «εξωτερική πολυμέρεια», δηλαδή την ύπαρξη διαφορετικών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών που ελέγχονται από πολλά και διαφορετικά (μη συνδεδεμένα μεταξύ τους) πρόσωπα, έτσι ώστε να θεωρείται ότι επιτυγχάνεται και η ζητούμενη αντικειμενικότητα κατά τη μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων²⁵. Υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ, η εξωτερική πολυμέρεια είναι αναγκαίος αλλά όχι επαρκής όρος για την επίτευξη της πολυφωνίας, υπό την έννοια της προβολής

²⁰ Βλ. *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy*, 38433/09, 7.6.2012, §§ 144-156 (156).

²¹ *Aydoğan et Dara Radyo Televizyon Yayuncılık Anonim Şirketi c. Turquie*, 12261/06, 13.2.2018, § 40 (η έμφαση είναι δική μας).

²² *Manole and Others v. Moldova*, 13936/02, 17.9.2009, § 107.

²³ *Centro Europa*, όπ.π., § 133, ομοίως *Manole*, όπ.π., § 98, *Animal Defenders International v. the United Kingdom*, 48876/08, 22.4.2013, § 101.

²⁴ *Centro Europa*, όπ.π., § 134.

²⁵ Σε αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να κινείται τελικά ο Π. Μαντζούφας, «Ο πλουραλισμός στην ενημέρωση και το δημόσιο αγαθό των τηλεοπτικών συχνοτήτων στη διαδικασία αδειοδότησης των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών», *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, τεύχ. 2/2018, σ. 202 κ.ε., στις σ. 205-206.

διαφορετικών απόψεων από τα ενημερωτικά προγράμματα των ρ/τ σταθμών²⁶. Οι κρατικές Αρχές οφείλουν να ελέγχουν όχι μόνον την εξωτερική πολυμέρεια, ούτε μόνον αν οι τηλεοπτικοί σταθμοί μεταδίδουν ποικιλία προγραμμάτων, αλλά επίσης την εσωτερική πολυφωνία, υπό την έννοια της μετάδοσης των διαφορετικών απόψεων επί θεμάτων γενικού ενδιαφέροντος, ιδίως επί θεμάτων που είναι αμφιλεγόμενα ή για τα οποία υπάρχει αντιδικία²⁷. Αντίκρισμα τούτης της οφειλής αποτελεί η συνταγματική υποχρέωσή των κρατικών Αρχών να ρυθμίζουν τη ραδιοτηλεοπτική αγορά και να ελέγχουν τα ραδιοτηλεοπτικά Μέσα με τρόπο που να εγγυάται την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων. Γενικότερα, υπάρχουν ισχυροί δικαιοπολιτικοί και νομικοί λόγοι για να υποστηρίξει κανείς ότι η πολυφωνία κατά την εκπλήρωση του δικαιώματος πληροφόρησης και κατά την ενάσκηση της ελευθερίας έκφρασης από τα ραδιοτηλεοπτικά ΜΜΕ, ως κομβική συνταγματική αρχή στις φιλελεύθερες δημοκρατίες, δεν μπορεί να αφηθεί στις δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς, αλλά προϋποθέτει ρυθμίσεις με σκοπό την ολόπλευρη πληροφόρηση των πολιτών για τα τεκταινόμενα στη δημόσια σφαίρα²⁸.

Σε κάθε περίπτωση, η εκπλήρωση της συνταγματικής αποστολής του ΕΣΡ να εγγυάται την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, υπό την έννοια πληροφόρησης που περιλαμβάνει και πάντως δεν αποκρύπτει τις απόψεις των κύριων πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων στη χώρα επί των θεμάτων της πολιτικής επικαιρότητας, αποτελεί υποχρέωση του Ελληνικού κράτους που απορρέει από την ΕΣΔΑ. Αυτή αποτελεί, δε, ουσιαστικά τμήμα του «Ευρωπαϊκού Συντάγματος», το οποίο συμπληρώνεται, για τα κράτη μέλη της ΕΕ, από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ο οποίος, στο άρθρο 11 παρ. 2 αυτού, προβλέπει ρητά εγγύηση υπέρ της πολυφωνίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Η νομολογία του ΣτΕ επί του θέματος της προσήκουσας αιτιολόγησης των αποφάσεων του ΕΣΡ δύσκολα μπορεί να κριθεί συμβατή με τη θετική υποχρέωση όλων των κρατικών Αρχών (μεταξύ αυτών, και των Δικαστηρίων) να διασφαλίζουν συνθήκες ευνοϊκές για την επίτευξη «αληθινού» ή «αποτελεσματικού» πλουραλισμού στα οπτικοακουστικά Μέσα, βάσει του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Προξενεί, δε, εντύπωση το γεγονός ότι, αντίθετα προς ό,τι

²⁶ Βλ. πιο αναλυτικά Κ. Στρατηλάτη, «Επιχειρησιακή πολυμέρεια και πληροφοριακή πολυφωνία στα ΜΜΕ», στο Κ. Ζώρας κ.ά. (επιμ.), *Δημοκρατία και ΜΜΕ*, εκδόσεις Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2011, σ. 37 κ.ε. Βλ. επίσης Χ. Ανθόπουλο, «Σύνταγμα, τηλεόραση και πλουραλισμός», σ. 114-115.

²⁷ Αυτή την έννοια δίνει στον πλουραλισμό των ΜΜΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Βλ. Council of Europe, Guidelines on media pluralism and transparency of media ownership, Appendix to Recommendation CM/Rec(2018)1 of the Committee of Ministers to member States on media pluralism and transparency of media ownership (Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018 at the 1309 meeting of the Ministers' Deputies), § 2.2: «States are called upon to ensure that there is regular independent monitoring and evaluation of the state of media pluralism in their jurisdictions based on a set of objective and transparent criteria to identify risks to the variety in ownership of media sources and outlets; the diversity of media types; the diversity of viewpoints represented by political, ideological, cultural and social groups; and the diversity of interests and viewpoints relevant to local and regional communities» (η υπογράμμιση είναι δική μας).

²⁸ Βλ. από τη διεθνή βιβλιογραφία, ενδεικτικά, Perry Keller, *European and International Media Law: Liberal Democracy, Trade, and the New Media*, Oxford University Press, 2011, σ. 405 κ.ε., John Chamey Berdichewky, «Freedom of Speech and Media Pluralism: Compatibilities and Tensions in the Context of Broadcasting Television», *Revista Derecho del Estado*, τόμ. 42, 2019, σ. 117 κ.ε. Για απόρριψη του αγοραίου προτύπου του πλουραλισμού στα ΜΜΕ, βλ. Kari Karppinen, *Rethinking Media Pluralism*, Fordham University Press, USA, 2013. Για τη δική μας κριτική, βλ. Κ. Στρατηλάτη, *Συντάσσοντας το δικαίωμα στη δημόσια ηλεκτρονική επικοινωνία*, εκδόσεις Σάκκουλας Α.Ε., Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, κεφ. 2.

συμβαίνει αναφορικά προς άλλες κατηγορίες υποθέσεων που εκδικάζονται καθημερινά, ως προς το θέμα που μας απασχολεί το ΣτΕ παραλείπει αναφορές στη νομολογία του ΕΔΔΑ για την αρχή του πλουραλισμού υπό το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.

Η συνταγματική απαίτηση για διασφάλιση της αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων δεν εξαντλείται στην υποχρέωση ρύθμισης και ελέγχου ώστε να προσεγγίζεται η πολυφωνία, υπό την έννοια που της δόθηκε παραπάνω. Θα πρέπει να διασφαλίζεται, επίσης, ότι τα ΜΜΕ ελέγχουν αν οι πληροφορίες που διακινούν ή που διακινούνται μέσω αυτών είναι αληθείς και αν τηρούν τις συναφείς υποχρεώσεις τους²⁹. Σχετική είναι εδώ η νομολογία του ΕΔΔΑ για την «υπεύθυνη δημοσιογραφία» (responsible journalism)³⁰. Κατά το Δικαστήριο του Στρασβούργου, «οι εγγυήσεις που παρέχει το άρθρο 10 στους δημοσιογράφους σε σχέση με την κάλυψη θεμάτων γενικού ενδιαφέροντος υπόκεινται στην επιφύλαξη ότι αυτοί ενεργούν με καλή πίστη και επί ακριβούς πραγματικής βάσης και ότι παρέχουν αξιόπιστη και ακριβή πληροφόρηση, σύμφωνα με τη δημοσιογραφική δεοντολογία»³¹. Έτσι, ένα δημοσίευμα πρέπει να περιλαμβάνει μόνον επιβεβαιωμένους πραγματικούς ισχυρισμούς³², να παρουσιάζει με τρόπο ισορροπημένο το θέμα του³³ και να μην είναι παραπλανητικό³⁴. Προσμετράται θετικά η δημοσίευση των απόψεων του ενδιαφερομένου³⁵ ή/και η λήψη σχολίων από αρκετά πρόσωπα³⁶. Η δημοσιογραφική έρευνα πρέπει να είναι επαρκής³⁷. Όσο πιο σοβαρός είναι ο εκάστοτε ισχυρισμός, τόσο πιο στέρεη πρέπει να είναι η πραγματική βάση του³⁸. Τα ΜΜΕ δικαιούνται να επαφίενται σε επίσημες πηγές πληροφόρησης, χωρίς να είναι πάντα απαραίτητο να διεξάγουν επιπρόσθετη έρευνα προς επιβεβαίωση των πληροφοριών που παρέχουν τέτοιες πηγές³⁹. Η αξιοπιστία των πηγών πρέπει να αξιολογείται στο φως της κατάστασης όπως αυτή είχε κατά τον επίμαχο χρόνο και όχι με το πλεονέκτημα της εκ των υστέρων αξιολόγησής⁴⁰. Άλλη παράμετρος εδώ είναι η διαθεσιμότητα στοιχείων

²⁹ Για χρήσιμη κατηγοριοποίηση επιμέρους περιπτώσεων που εμπίπτουν στον όρο αυτό, με ανάλυση παλαιότερων αποφάσεων του ΕΣΡ, βλ. Β. Σωτηρόπουλο, «Η μετάδοση ανακριβών γεγονότων από τους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς στη νομολογία του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης», *Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης & Επικοινωνίας*, τεύχ. 1/2008, σ. 44 κ.ε.

³⁰ Βλ. σχετικά Χ. Βρεττού, *Η αιχμηρή κριτική ως συνταγματικό δικαίωμα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σ. 187 κ.ε.

³¹ *Axel Springer AG v. Germany*, 39954/08, 7.2.2012, § 93, βλ. επίσης *Alpha Doryforiki Tileorasi Anonymi Etairia v. Greece*, 72562/10, 22.2.2018, § 59, όπου και παραπομπή σε άλλες προγενέστερες αποφάσεις. Στην Ελληνική έννομη τάξη συναφές είναι το καθήκον αληθείας, ως συναλλακτική υποχρέωση του Τύπου. Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 471/2013, ΕφΑθ 1396/2018 και αναλυτικά Βρεττού, σ. 219 κ.ε.

³² Βλ. *Arnarson v. Iceland*, 58781/13, 13.6.2017, § 43.

³³ Βλ. *Bergens Tidende and Others v. Norway*, 26132/95, 2.5.2000, §§ 56-57, *Erla Hlynsdóttir v. Iceland*, 43380/10, 10.7.2012, § 70.

³⁴ Βλ. *Stoll v. Switzerland*, 69698/01, 10.12.2007, § 152, *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France*, 40454/07, 10.11.2015, § 132.

³⁵ Βλ. *White v. Sweden*, 42435/02, 19.6.2006, § 24.

³⁶ Βλ. *de Carolis et France Télévisions c. France*, 29313/10, 21.1.2016, §§ 59-60.

³⁷ Βλ. *Rumyana Ivanova v. Bulgaria*, 36207/03, 14.2.2008, §§ 64-65, *Tavares de Almeida Fernandes and Almeida Fernandes v. Portugal*, 31566/13, 17.1.2017, § 56.

³⁸ Βλ. *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*, 49017/99, 17.12.2004, § 78, *Traustason and Others v. Iceland*, 44081/13, 4.5.2017, § 45, *Falzon v. Malta*, 45791/13, 20.3.2018, § 60.

³⁹ Βλ. *OOO Regnum v. Russia*, 22649/08, 8.9.2020, § 72.

⁴⁰ Βλ. *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*, 21980/93, 20.5.1999, § 66, *Ringier Axel Springer Slovakia, a.s. v. Slovakia (no. 3)*, 37986/09, 7.1.2014, § 81, *Medžlis Islamske Zajednice Brčko and Others*

ή μέσων για την έρευνα, σε συνάρτηση με τον παράγοντα του χρόνου, τόσο υπό την έννοια ότι οι ειδήσεις είναι ευπαθές αγαθό⁴¹, όσο και υπό την έννοια ότι με το πέρασμα του χρόνου η απόδειξη πραγματικών γεγονότων καθίσταται πιο δύσκολη⁴². Τυχόν επανόρθωση ή άσκηση του δικαιώματος απάντησης από τον θιγόμενο λαμβάνεται μεν υπόψη⁴³, ωστόσο δεν αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα⁴⁴.

Κρίσιμες για την άσκηση των ελεγκτικών και των κυρωτικών αρμοδιοτήτων του ΕΣΡ στο πεδίο αυτό, όπως και στο πεδίο της πολυφωνίας, είναι οι ρυθμίσεις του Π.Δ. 77/2003 με το οποίο κυρώθηκε ο «Κώδικας δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών». Ο Κώδικας αυτός καταρτίστηκε από το ίδιο το ΕΣΡ και οι κανόνες δεοντολογίας που περιλαμβάνει είναι κανόνες δικαίου εφαρμοστέοι σε όλες τις ειδησεογραφικές, δημοσιογραφικές και πολιτικές εκπομπές στη δημόσια και την ιδιωτική ραδιοφωνία και τηλεόραση, ανεξάρτητα από τον τίτλο τους ή τον χαρακτηρισμό που τους προσδίδει ο ραδιοφωνικός ή τηλεοπτικός σταθμός στον οποίο φιλοξενούνται. Ο Κώδικας δεοντολογίας που κυρώθηκε με το Π.Δ. 77/2003 ή κάθε άλλος αντίστοιχος Κώδικας αποτελεί, κατά τη γνώμη μας, το «Σύνταγμα» της ραδιοτηλεοπτικής ενημέρωσης. Εκτιμούμε, δε, ότι η τήρηση των οικείων κανόνων και αρχών θα μπορούσε να έχει αποτρέψει πολλά από τα δεινά που υπέστη η Ελληνική οικονομία και κοινωνία κατά την προηγούμενη δεκαετία. Υπ' αυτή την οπτική, δεν είναι τυχαίο ότι το Π.Δ. 77/2003 απουσιάζει τελείως από το δημόσιο λόγο και δύσκολα μπορεί να εντοπιστεί ακόμη και στον ιστότοπο του ΕΣΡ.

Ειδικότερα⁴⁵, το άρθρο 3 του Κώδικα ορίζει ότι: «Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση πρέπει να αναγνωρίζουν και να σέβονται εμπράκτως τη διατύπωση διαφορετικών απόψεων και να υπερασπίζονται την ελευθερία μεταδόσεως τους. Οι διαφορετικές απόψεις πρέπει να παρουσιάζονται *έγκαιρα και με ίσους όρους*» (όλες οι υπογραμμίσεις στο εξής είναι δικές μας). Η παρ. 1 του άρθρου 5 ορίζει ότι: «Η μετάδοση των γεγονότων πρέπει να είναι *αληθής, ακριβής και όσο είναι δυνατό πλήρης*. Τα γεγονότα πρέπει να παρουσιάζονται με προσοχή και *αίσθημα ευθύνης*, ώστε να μη δημιουργούν υπέρμετρη ελπίδα, σύγχυση ή πανικό στο κοινό». Κατά την παρ. 2 του ίδιου άρθρου: «Ανακρίβειες ή παραπλανητικές δηλώσεις διορθώνονται *αμέσως* στο πλαίσιο της ίδιας

v. *Bosnia and Herzegovina*, 17224/11, 27.6.2017, § 109, *Rungainis*, όπ.π., § 57, *Magyar Jeti Zrt v. Hungary*, 11257/16, 4.12.2018, § 81, *OOO Regnum*, όπ.π., § 75.

⁴¹ Βλ. *Kasabova v. Bulgaria*, 22385/03, 19.4.2011, §§ 67-68· *Koprivica v. Montenegro*, 41158/09, 22.11.2011, §§ 68-69 και 71.

⁴² Βλ. *Flux v. Moldova*, 28702/03, 20.11.2007, § 31.

⁴³ Βλ. *Petrenco v. Moldova*, 20928/05, 30.3.2010, § 62, *Aquilina and Others v. Malta*, 28040/08, 14.6.2011, § 50.

⁴⁴ Βλ. *Petrenco*, όπ.π., § 67· *Cicad c. Suisse*, 17676/09, 7.6.2016, § 61. Για την κατοχύρωση του δικαιώματος απάντησης υπό το άρθρο 10 ΕΣΔΑ και τις συναφείς κρατικές υποχρεώσεις, βλ. *Melnychuk v. Ukraine* (παραδ.), 28743/03, 5.7.2005· *Kaperzyński v. Poland*, 43206/07, 3.4.2012, § 66, *Marunić v. Croatia*, 51706/11, 28.3.2017, § 57.

⁴⁵ Πρόκειται να παρουσιάσουμε μόνον τις ρυθμίσεις του Κώδικα που σχετίζονται με τη ρήτρα περί αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων. Ο Κώδικας περιλαμβάνει πολλές ακόμη, και πολύ σημαντικές, ρυθμίσεις με αντικείμενο την αποφυγή αθέμιτων διακρίσεων και την καταπολέμηση του ρατσιστικού λόγου, την προστασία της ιδιωτικής ζωής και τη μετάδοση εικόνων ή ήχου από συνομιλίες που έχουν καταγραφεί κρυφά, τον προσήκοντα σεβασμό στο πένθος και τον πόνο προσώπων, το δημοσιογραφικό απόρρητο, την προστασία των προσώπων που εμφανίζονται ή καλούνται σε τηλεοπτικές εκπομπές, την προστασία των ανηλίκων, το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας των κατηγορουμένων και της μυστικότητας της ανακριτικής διαδικασίας, την παρουσίαση βίαιων σκηνών και την αναφορά σε εγκλήματα και τρομοκρατικές ενέργειες

ή παρόμοιας εκπομπής». Η παρ. 1 του άρθρου 8 απαγορεύει τη μετάδοση πληροφοριών που δεν έχουν προηγουμένως ελεγχθεί. Το άρθρο 9 παρ. 1 ορίζει ότι: «Τα πρόσωπα που καλούνται σε δημόσια συζήτηση, ενημερώνονται εγκαίρως σχετικά με τους όρους διεξαγωγής της εκπομπής και τα πρόσωπα των λοιπών συμμετεχόντων σε αυτή». Η παρ. 3 του ίδιου άρθρου ορίζει ότι: «Δεν επιτρέπεται η αλλοίωση των εκφραζόμενων απόψεων και θέσεων με οποιοδήποτε τρόπο, όπως με αλλαγή της σειράς ερωτήσεων και απαντήσεων, με αποσπασματική αναφορά των απαντήσεων, με τη χρησιμοποίηση ηχητικών ή οπτικών τεχνασμάτων κ.ά.»

Η παρ. 1 του άρθρου 14 του Κώδικα αναφέρεται ειδικά στα δελτία ειδήσεων και ορίζει ότι αυτά «πρέπει να συντάσσονται με ακρίβεια, αντικειμενικότητα και τη μεγαλύτερη δυνατή πολυμέρεια. Η υποχρέωση αυτή κατισχύει κάθε, έστω και έμμεσης, επιχειρηματικής και οικονομικής εν γένει επιδίωξης του ραδιοφωνικού ή του τηλεοπτικού σταθμού». Η παρ. 1 του άρθρου 15 ορίζει ότι: «Ειδήσεις και σχόλια, κρίσεις ή απόψεις πρέπει να διακρίνονται με τρόπο σαφή. Υποθέσεις ή πιθανολογήσεις δεν παρουσιάζονται ως γεγονότα»⁴⁶. Η παρ. 1 του άρθρου 16 ορίζει ότι: «Η παρουσίαση πολιτικών θεμάτων κατά τις προεκλογικές περιόδους πρέπει να γίνεται με σαφήνεια και μετριοπάθεια, ώστε να μην εξάπτονται τα πολιτικά πάθη και σε κάθε περίπτωση να διασφαλίζονται οι αρχές της ισοτιμίας, της πολυφωνίας και του σεβασμού των δημοκρατικών διαδικασιών». Η παρ. 2 του ίδιου άρθρου ορίζει ότι: «Ιδιαίτερη προσπάθεια πρέπει να καταβάλλεται για την τήρηση των διατάξεων του νόμου κατά τις ίδιες περιόδους, ώστε κατά την κάλυψη τους να διασφαλίζονται οι αρχές της ισοτιμίας και πολυφωνίας και ο σεβασμός των δημοκρατικών διαδικασιών». Τέλος, η παρ. 3 του άρθρου 16 του Κώδικα ορίζει ότι: «Κατά τη μετάδοση διαδηλώσεων, ταραχών και προεκλογικών συγκεντρώσεων δεν επιτρέπονται σκηνοθετικά τεχνάσματα που επιδιώκουν την παραπλάνηση και δεν πρέπει να προβάλλονται τυχόν εμπρηστικά συνθήματα ή να προτρέπεται η συμμετοχή σε ταραχές ή άλλες παράνομες ενέργειες».

Δικαιούται να αναρωτηθεί κανείς πόσο διαφορετική θα ήταν η δημόσια σφαίρα και κατ' επέκταση η πολιτική, οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα στην Ελλάδα εάν τα δελτία ειδήσεων και οι άλλες ειδησεογραφικές και δημοσιογραφικές εκπομπές τηρούσαν τις παραπάνω υποχρεώσεις. Τέτοια ανάλυση δεν χωρεί στην παρούσα δημοσίευση⁴⁷. Στην επόμενη ενότητα θα παρουσιάσουμε ορισμένα στοιχεία τα οποία καταδεικνύουν την αναξιοπιστία των ΜΜΕ στα μάτια των Ελλήνων πολιτών.

⁴⁶ Σε πρόσφατη απόφασή του το ΕΔΔΑ έκρινε ότι διατάξεις της ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας που απαγορεύουν την ανάμειξη του ρεπορτάζ με γνώμες ή αξιολογικές κρίσεις υπηροτούν θεμιτό σκοπό υπό την παρ. 2 του άρθρου 10 και, συγκεκριμένα, το δικαίωμα του κοινού, και της δημοκρατικής κοινής γνώμης, να λαμβάνουν πληροφόρηση μέσω ισορροπημένης και αμερόληπτης κάλυψης θεμάτων δημοσίου ενδιαφέροντος σε ειδησεογραφικά προγράμματα. Βλ. *ATV Zrt v. Hungary*, 61178/14, 28.4.2020, §§ 39 και 46. Το Δικαστήριο εντόπισε, πάντως, παραβίαση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, καθώς ο σταθμός σε βάρος του οποίου επιβλήθηκε πρόστιμο για παραβίαση της υποχρέωσης διάκρισης των γεγονότων από γνώμες δεν θα μπορούσε να έχει προβλέψει ότι ο χαρακτηρισμός «ακροδεξιό», αποδιδόμενος σε πολιτικό κόμμα, συνιστά έκφραση γνώμης.

⁴⁷ Ας μου επιτραπεί να παραπέμψω στο βιβλίο μου, *Το πολιτικό σύστημα σε κρίσιμη καμπή: Οι θεσμικές συνθήκες και το Σύνταγμα*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2015, στο οποίο η κατάσταση της δημόσιας σφαίρας αναφέρεται ως διακριτός θεσμικός παράγοντας που καθόρισε τη δεινότητα της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας.

III. Βαθιά αναξιοπιστία των τηλεοπτικών ιδίως ΜΜΕ

Σύμφωνα με το *Digital News Report* του Reuters Institute για το έτος 2020⁴⁸, η εμπιστοσύνη προς τα Μέσα που μεταδίδουν ειδήσεις εξακολουθεί να πέφτει σε παγκόσμιο επίπεδο: λιγότεροι από τέσσερις στους δέκα ερωτηθέντες (38%) απαντούν ότι εμπιστεύονται τις περισσότερες ειδήσεις τις περισσότερες φορές, λιγότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες (46%) δηλώνουν ότι εμπιστεύονται τις πηγές ειδήσεων που οι ίδιοι χρησιμοποιούν, ενώ περισσότεροι από τους μισούς (56%) δηλώνουν ανήσυχοι για το εμφανίζεται ως αληθινό και τι ως ψευδές στο Διαδίκτυο. Αναφορικά προς το πρώτο ερώτημα, η Ελλάδα κατατάσσεται στην τριακοστή δεύτερη θέση σε σύνολο σαράντα χωρών, με ποσοστό 28% των ερωτηθέντων να απαντούν ότι εμπιστεύονται τις περισσότερες ειδήσεις τις περισσότερες φορές. Το ποσοστό εκείνων που απαντούν θετικά στο δεύτερο ως άνω ερώτημα δεν διαφέρει σημαντικά (30%), ενώ ποσοστό 63%, αρκετά πάνω από το μέσο όρο, δηλώνουν ανήσυχοι για την αλήθεια των ειδήσεων στο Διαδίκτυο. Οι Έλληνες εμφανίζονται να χρησιμοποιούν την τηλεόραση σε ποσοστό 67% (μία μόλις μονάδα πάνω από το αντίστοιχο ποσοστό για το έτος 2016), τα διαδικτυακά Μέσα (περιλαμβανομένων των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης) σε ποσοστό 92% (96% το 2016), τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης σε ποσοστό 71% (74% το 2016) και τα έντυπα Μέσα σε ποσοστό 24% (31% το 2016). Πάντως, όπως φαίνεται από τα στοιχεία για τη διείσδυση του Διαδικτύου, το ποσοστό που εμφανίζεται στην ίδια Έρευνα για το έτος 2019 είναι 70% και υπολείπεται σημαντικά από το αντίστοιχο ποσοστό στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη⁴⁹. Το 55% των Ελλήνων που συμμετείχαν στην έρευνα χρησιμοποίησαν τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα για την ενημέρωσή τους το σταθμό ΣΚΑΪ, με τα ποσοστά των άλλων τηλεοπτικών σταθμών (49% ANT1, 45% ALPHA, 36% EPT, 35% STAR κ.λπ.) να ξεπερνούν κατά πολύ τα ποσοστά εκείνων που χρησιμοποίησαν κάποια εφημερίδα (17% Καθημερινή, 15% Πρώτο Θέμα, 13% Τα Νέα, ίδιο ποσοστό για Το Βήμα, και 9% για την Εφημερίδα των Συντακτών, μεταξύ άλλων)⁵⁰. Ως πιο δημοφιλείς ενημερωτικές πύλες στο Διαδίκτυο εμφανίζονται το Newsbomb.gr, Dikaiologitika.gr, In.gr, News247.gr και Proto Thema Online.

Στην Έρευνα του Ινστιτούτου Reuters για το έτος 2019⁵¹, το ποσοστό των ερωτηθέντων που δηλώνουν ότι εμπιστεύονται τις περισσότερες ειδήσεις τις περισσότερες φορές σε παγκόσμιο επίπεδο ανέρχεται στο 42%, δύο μονάδες μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό για το έτος 2018, και το ποσοστό εκείνων που δηλώνουν ότι εμπιστεύονται τα Μέσα που οι ίδιοι χρησιμοποιούν ανέρχεται σε 49%, πάλι δύο μονάδες χαμηλότερα από το ίδιο ποσοστό για το έτος 2018. Το ποσοστό των Ελλήνων που απάντησαν θετικά στο πρώτο ερώτημα ανέρχεται σε 27% (36^η θέση ανάμεσα σε 38 χώρες, μία θέση παραπάνω συγκριτικά με το 2018), ενώ το ποσοστό εκείνων που απάντησαν θετικά στο δεύτερο ως άνω ερώτημα ανέρχεται σε 33%. Στην Έκθεση του Ινστιτούτου Reuters για το έτος 2017⁵² η χώρα μας μοιράζεται την τελευταία θέση παγκοσμίως με τη Νότια Κορέα, με το ποσοστό γενικής εμπιστοσύνης στα ΜΜΕ να ανέρχεται στο 23%, και

⁴⁸ Βλ. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2020-06/DNR_2020_FINAL.pdf.

⁴⁹ Βλ. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL.pdf.

⁵⁰ Reuters Institute Digital News Report 2020, σ. 71.

⁵¹ Βλ. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL.pdf.

⁵² Βλ. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Digital%20News%20Report%202017%20web_0.pdf.

βρίσκεται επίσης στην τελευταία θέση αναφορικά προς το ποσοστό εκείνων που δηλώνουν ότι εμπιστεύονται τα ΜΜΕ που οι ίδιοι χρησιμοποιούν (27%), αναφορικά προς την αντίληψη περί του αν τα ΜΜΕ είναι ελεύθερα από πολιτική επιρροή (6%) και από επιχειρηματική επιρροή (6%). Στην τελευταία θέση βρίσκεται η Ελλάδα επίσης το 2016 (σε δείγμα 26 κρατών)⁵³, με το ποσοστό εκείνων που δηλώνουν ότι εμπιστεύονται τις περισσότερες φορές να ανέρχεται μόλις στο 20%, το ποσοστό εκείνων που εμπιστεύονται τις περισσότερες φορές τους ειδησεογραφικούς οργανισμούς και τους δημοσιογράφους να κινείται σε πολύ χαμηλό επίπεδο (16% και 11% αντίστοιχα), με ποσοστό 7% μόνον να πιστεύει ότι τα ΜΜΕ δεν υπόκεινται σε αθέμιτη πολιτική επιρροή, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό αναφορικά προς την αίσθηση ότι τα ΜΜΕ μένουν ανεπηρέαστα από επιχειρηματικά συμφέροντα φθάνει μόλις στο 5%.

Στο Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 452 που διενεργήθηκε το Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 2016 με τίτλο «Πλουραλισμός των μέσων μαζικής ενημέρωσης και δημοκρατία»⁵⁴, καταγράφεται μία λίγο έως ελάχιστα διαφορετική κατάσταση: 48% των ερωτηθέντων δηλώνουν ότι τα Ελληνικά ΜΜΕ παρέχουν ποικιλία αντιλήψεων και απόψεων (μ.ό. ΕΕ: 66%), ενώ 52% απαντούν αρνητικά στο ίδιο ερώτημα (μ.ό. ΕΕ: 31%). Μόνον το 12% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι τα ΜΜΕ παρέχουν πληροφορίες απαλλαγμένες από πολιτικές ή επιχειρηματικές πιέσεις (μ.ό. ΕΕ: 38%), ενώ 87% δηλώνει το αντίθετο (μ.ό. ΕΕ: 57%). Στο ερώτημα αν «πιστεύετε, γενικά, σε σύγκριση με πριν από πέντε χρόνια, τα Ελληνικά μέσα μαζικής ενημέρωσης (έντυπα, οπτικοακουστικά, διαδικτυακά κ.τ.λ.) είναι τώρα πιο ελεύθερα και ανεξάρτητα» απαντά θετικά το 12%, με το 44% να απαντά ότι είναι το ίδιο ελεύθερα και ανεξάρτητα και με το 37% να απαντά ότι είναι λιγότερο ελεύθερα και ανεξάρτητα (μ.ό. ΕΕ: 18%, 45% και 28% αντίστοιχα). Στο ερώτημα αν «πιστεύετε, γενικά, σε σύγκριση με πριν από πέντε χρόνια, τα Ελληνικά μέσα μαζικής ενημέρωσης (έντυπα, οπτικοακουστικά, διαδικτυακά κ.τ.λ.) παρέχουν τώρα μεγαλύτερη ποικιλία αντιλήψεων και απόψεων» απαντά θετικά απαντά το 17% των ερωτηθέντων, ενώ το 48% απαντά ότι παρέχουν την ίδια ποικιλία και το 28% απαντά ότι παρέχουν μικρότερη ποικιλία (μ.ό. ΕΕ: 29%, 44% και 18% αντίστοιχα). Ποσοστό 26% των ερωτηθέντων δίνουν καταφατική απάντηση στο ερώτημα αν τα Ελληνικά ΜΜΕ παρέχουν αξιόπιστες πληροφορίες (μ.ό. ΕΕ: 53%), ενώ 73% δίνουν αρνητική απάντηση στο ίδιο ερώτημα (μ.ό. ΕΕ: 44%). Όπως είναι αναμενόμενο, η αξιοπιστία παρουσιάζει μεγάλες διακυμάνσεις ανά είδος Μέσου. Για το ραδιόφωνο οι θετικές απαντήσεις φθάνουν το 40% και οι αρνητικές το 56% (μ.ό. ΕΕ: 66% και 28% αντίστοιχα), για την τηλεόραση οι θετικές απαντήσεις φθάνουν μόλις το 16% και οι αρνητικές το 83% (μ.ό. ΕΕ: 55% και 41% αντίστοιχα), για τις εφημερίδες, έντυπες και διαδικτυακές, οι θετικές απαντήσεις φθάνουν το 33% και οι αρνητικές το 59% (μ.ό. ΕΕ: 55% και 38% αντίστοιχα), ενώ για τα διαδικτυακά κοινωνικά Μέσα, για τα ιστολόγια και για τους ιστότοπους φιλοξενίας βίντεο η εικόνα συγκριτικά με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο (όχι παράδοξα) αντιστρέφεται: οι θετικές απαντήσεις φθάνουν το 38% και οι αρνητικές το 44% (μ.ό. ΕΕ: 32% και 55% αντίστοιχα). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη θεματική που απασχολεί παρουσιάζει το τμήμα της ίδιας έρευνας που αναφέρεται στον εθνικό φορέα εποπτείας των

⁵³ Βλ. Greece, σε: <https://www.digitalnewsreport.org/survey/2016/greece-2016/>.

⁵⁴

Βλ. <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SP/ECIAL/surveyKy2119>.

οπτικοακουστικών Μέσων. Ποσοστό 41% έδωσε ορθή απάντηση στο ερώτημα αν γνωρίζει ποιος είναι αυτός ο φορέας (μ.ό. ΕΕ: 21%), ποσοστό 13% έδωσε λανθασμένη απάντηση (μ.ό. ΕΕ: 10%), ενώ 45% απάντησε ότι δεν γνωρίζει (μ.ό. ΕΕ: 65%). Όμως, στο ερώτημα αν πιστεύουν ότι το ΕΣΡ είναι ελεύθερο και ανεξάρτητο από πολιτικές, κυβερνητικές ή εμπορικές πιέσεις, οι θετικές απαντήσεις φθάνουν μόλις στο 19% (μ.ό. ΕΕ: 37%), ενώ οι αρνητικές απαντήσεις ανέρχονται στο 74% των ερωτηθέντων (μ.ό. ΕΕ: 46%).

Στο Flash Ευρωβαρόμετρο 464 που διεξήχθη το Φεβρουάριο του 2018 με τίτλο «Fake News and Disinformation Online»⁵⁵, το ποσοστό εμπιστοσύνης (εκείνοι που εμπιστεύονται ή τείνουν να εμπιστεύονται) προς το ραδιόφωνο ανέρχεται στο 57% (μ.ό. ΕΕ: 70%), προς την τηλεόραση το 40% (μ.ό. ΕΕ: 66%), με μόλις 6% να δηλώνει πλήρη εμπιστοσύνη, προς τα έντυπα Μέσα 49% (μ.ό. ΕΕ: 63%), προς τις διαδικτυακές εφημερίδες 44% (μ.ό. ΕΕ: 47%) και προς τα κοινωνικά Μέσα του Διαδικτύου 32% (μ.ό. ΕΕ: 26%). Το 55% των ερωτηθέντων απαντά ότι συναντά καθημερινά ή σχεδόν καθημερινά ψευδείς ειδήσεις ή πληροφορίες που διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα (μ.ό. ΕΕ: 37%), ενώ το 12% έχει πλήρη εμπιστοσύνη στον εαυτό του ότι μπορεί να εντοπίσει τις ειδήσεις που διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα ή ψευδείς ειδήσεις (μ.ό. ΕΕ 15%), το 52% ότι έχει κάποια εμπιστοσύνη (μ.ό. ΕΕ: 56%) και το 29% ότι έχει μικρή εμπιστοσύνη (μ.ό. ΕΕ: 21%). Το 87% των Ελλήνων ερωτηθέντων θεωρούν ότι οι ψευδείς ειδήσεις και οι πληροφορίες που διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα αποτελούν πρόβλημα για τη δημοκρατία (μ.ό. ΕΕ: 82%).

Χαρακτηριστικά είναι επίσης τα ευρήματα της έρευνας του Pew Research Center που δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 2018 και η οποία κάλυψε τον Καναδά, τις ΗΠΑ, την Αυστραλία και πολλές ευρωπαϊκές χώρες, έξι χώρες της Ασίας, πέντε χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής, έξι ακόμη αφρικανικές χώρες και οκτώ χώρες της Λατινικής Αμερικής⁵⁶. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, μόνο ένα 10% των Ελλήνων ερωτηθέντων εκτιμά ότι η εύνοια των ειδησεογραφικών οργανισμών σε συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή (το δεύτερο χαμηλότερο ανάμεσα στις χώρες για τις οποίες διεξήχθη η έρευνα, μετά την Ισπανία). Αντίστροφα, το 88% των ερωτηθέντων εκτιμά ότι η εν λόγω εύνοια δεν θα πρέπει να γίνεται επ' ουδενί αποδεκτή (το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό, και πάλι μετά την Ισπανία). Επομένως, οι Έλληνες πολίτες απαιτούν *επιτακτικά* από τους ειδησεογραφικούς οργανισμούς να επιτελούν την αποστολή τους αμερόληπτα ως προς τη μεταχείριση των πολιτικών κομμάτων. Όμως, κατά την ίδια έρευνα, μόνο το 22% των ερωτηθέντων πιστεύουν ότι οι δημοσιογραφικοί οργανισμοί καλύπτουν τα γεγονότα (reporting) με ακρίβεια (η Ελλάδα βρίσκεται εδώ στην τελευταία θέση παγκοσμίως με πολύ μεγάλη διαφορά από το επόμενο κράτος), ενώ το 78% των ερωτηθέντων εκτιμούν ότι η εν λόγω αποστολή δεν εκπληρώνεται καθόλου καλά. Περαιτέρω, μόνο 29% των ερωτηθέντων κρίνουν ότι τα ΜΜΕ κάνουν τελείως ή πολύ καλά τη δουλειά τους καλύπτοντας τις δραστηριότητες της Κυβέρνησης και άλλων κυβερνητικών αξιωματούχων (στο θέμα αυτό μοιραζόμαστε την τελευταία θέση με τη Νότια Κορέα, με μεγάλες αποστάσεις από τους

⁵⁵ Στοιχεία διαθέσιμα σε: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2183_464_ENG.

⁵⁶ Βλ. <http://www.pewglobal.org/2018/01/11/global-publics-want-politically-balanced-news-but-do-not-think-their-news-media-are-doing-very-well-in-this-area/>. Βλ. επίσης: <http://www.pewglobal.org/2018/01/11/publics-globally-want-unbiased-news-coverage-but-are-divided-on-whether-their-news-media-deliver/>

επόμενους), ενώ 52% των ερωτηθέντων εκτιμούν ότι τα ΜΜΕ καλύπτουν απόλυτα ή πολύ καλά τα πιο σημαντικά θέματα της επικαιρότητας (ισχύουν τα ίδια με την προηγούμενη παρένθεση). Σχετικά με την ακριβοδίκαιη κάλυψη των διαφορετικών απόψεων επί πολιτικών θεμάτων, μόνο 20% των πολιτών της χώρας μας πιστεύουν ότι οι ειδησεογραφικοί οργανισμοί κάνουν τελείως ή πολύ καλά τη δουλειά τους, ενώ το 80% δηλώνει ότι δεν την κάνουν καθόλου καλά. Στο συγκεκριμένο θέμα η απόσταση ακόμη και από τη δεύτερη Νότια Κορέα (η οποία επίσης έχει να διανύσει πολύ μεγάλη απόσταση για να «φθάσει» την επόμενη χώρα) είναι πολύ μεγάλη.

Σύμφωνα με την Έκθεση του ερευνητικού προγράμματος Media Pluralism Monitor, το οποίο εκπονείται υπό την αιγίδα της ΕΕ από το Centre for Media Pluralism and Media Freedom του European University Institute της Φλωρεντίας και το οποίο αναθέτει σε ειδικούς την ανάλυση των κινδύνων για τον πλουραλισμό των ΜΜΕ και για την ασφάλεια των δημοσιογράφων σε 31 κράτη (τα πρώην 28 κράτη της ΕΕ, καθώς και την Αλβανία, τη Βόρεια Μακεδονία και την Τουρκία)⁵⁷, για τα έτη 2018 και 2019, η Ελλάδα ανήκει στα κράτη εκείνα στα οποία ο δείκτης της διαθεσιμότητας και της εφαρμογής ρυθμιστικού πλαισίου αναφορικά προς την πολιτική ανεξαρτησία των ΜΜΕ αντιστοιχεί σε μεσαίο κίνδυνο⁵⁸. Ο ίδιος δείκτης αναφορικά προς την εκδοτική αυτονομία κατατάσσει την Ελλάδα στα κράτη υψηλού κινδύνου⁵⁹ και το ίδιο συμβαίνει αναφορικά προς την ανεξαρτησία της διοίκησης και της χρηματοδότησης της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης⁶⁰ και αναφορικά προς την πρόσβαση των μειονοτήτων και των τοπικών κοινοτήτων στα ΜΜΕ⁶¹. Οι ερευνητές του προγράμματος κατατάσσουν την Ελλάδα στα κράτη μεσαίου κινδύνου αναφορικά προς τη θεσμική και νομική προστασία της ελευθερίας της έκφρασης⁶² και στα κράτη χαμηλού κινδύνου αναφορικά προς την εκπλήρωση του δικαιώματος πληροφόρησης έναντι πληροφοριών που τηρούνται από δημόσιες Αρχές⁶³, αναφορικά προς τις συνθήκες άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος (περιλαμβανομένων των εργασιακών συνθηκών, της εκπλήρωσης επαγγελματικών standards και της προστασίας της σωματικής

⁵⁷ Βλ. <https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/>.

⁵⁸ Βλ. Monitoring Media Pluralism in the Digital Era, Report 2020, European University Institute, 2020 (στο εξής: MNP Report 2020), σε: <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/67828/MPM2020-PolicyReport.pdf?sequence=5&isAllowed=y>, σ. 71. Στην ειδική έκθεση για την Ελλάδα, τα μέλη της Ελληνικής ερευνητικής ομάδας αναφέρονται στο συνταγματικό ασυμβίβαστο ανάμεσα στην ιδιότητα του βουλευτή και του μετόχου ΜΜΕ, στο γεγονός ότι κανένα οπτικοακουστικό Μέσο και καμία εφημερίδα δεν ανήκουν σε κάποιο από τα πολιτικά κόμματα που εκπροσωπούνται στη Βουλή, στην έλλειψη εγγυήσεων έναντι του έμμεσου ελέγχου των ΜΜΕ από πολιτικά κόμματα και πολιτικές ομάδες, στην έλλειψη σχετικών στοιχείων και στο διορισμό του διευθύνοντος το ΑΠΕ από τον αρμόδιο Υπουργό. Βλ. Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania and Turkey in the years 2018-2019 - Country report: Greece, σε: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/67804/greece_results_mpm_2020_cmpf.pdf?sequence=1&isAllowed=y (στο εξής: MNP Greece 2020), σ. 12.

⁵⁹ MNP Report 2020, σ. 75. Στην ειδική έκθεση για την Ελλάδα, γίνεται λόγος για την έλλειψη ρυθμιστικών εγγυήσεων για την αποφυγή πολιτικής επιρροής κατά τον ορισμό των αρχισυντακτών και για την έλλειψη αυτό-ρυθμιστικών μέτρων που να αποκλείουν τέτοιες επιρροές. Βλ. MNP Greece 2020, σ. 12.

⁶⁰ MNP Report 2020, σ. 86.

⁶¹ MNP Report 2020, σ. 91 και 94.

⁶² MNP Report 2020, σ. 31.

⁶³ MNP Report 2020, σ. 35.

ακεραιότητας των δημοσιογράφων)⁶⁴ και ως προς τις εγγυήσεις για την ανεξαρτησία και για την αποτελεσματικότητα της ανεξάρτητης εποπτικής Αρχής, δηλαδή του ΕΣΡ (περιλαμβανομένης της χρηματοδότησής της από το κράτος)⁶⁵.

Παραμένει το πρόβλημα της πολύ χαμηλής αξιοπιστίας των ΜΜΕ διαχρονικά. Το ερώτημα που γεννάται είναι κατά πόσο οι υπαρκτές καθώς φαίνεται, αν και ελλιπείς, νομικές εγγυήσεις για τον πλουραλισμό στα ΜΜΕ αποφέρουν απτά αποτελέσματα αναφορικά προς την ικανοποίηση του δικαιώματος του κοινού να απολαμβάνει πολυφωνική και πάντως αληθή πληροφόρηση εκ μέρους των ρ/τ Μέσων.

IV. Τα (μη) πεπραγμένα του ΕΣΡ

Αντικείμενο της έρευνάς μας (της οποίας τα πορίσματα αποτυπώνονται αναλυτικά στον Πίνακα 1 που παρατίθεται στο Παράρτημα) υπήρξε η καταγραφή του αριθμού των αποφάσεων του ΕΣΡ και του ύψους των προστίμων που επιβλήθηκαν κατά τα έτη 2004 έως και 2017 με αντικείμενο (1) την ακρίβεια και την αλήθεια κατά τη μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, (2) την πολιτική πολυφωνία, (3) την αντικειμενικότητα και το σεβασμό των διαφορετικών απόψεων⁶⁶, (4) το ζητούμενο αίσθημα ευθύνης κατά τη μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων⁶⁷, καθώς και (5) ορισμένες αποφάσεις που αφορούσαν τη διαγωγή των παραγόντων των ειδησεογραφικών εκπομπών σχετικά το δημοψήφισμα του 2015⁶⁸, συγκριτικά προς τις αποφάσεις του ΕΣΡ επί άλλων θεμάτων

⁶⁴ MNP Report 2020, σ. 38. Τα μέλη της Ελληνικής ερευνητικής ομάδας σημειώνουν πάντως ότι «οι εργασιακές συνθήκες παραμένουν προβληματικές» και ότι «οι δημοσιογράφοι δεν είναι ελεύθεροι έναντι επιθέσεων και απειλών κατά της φυσικής ακεραιότητάς τους», ενώ «ο σεβασμός επαγγελματικών standards δεν διασφαλίζεται αποτελεσματικά. Τουτό αποδίδεται πρωτίστως στην ασθενή δράση των επαγγελματικών ενώσεων για την προώθηση των οικείων συμφερόντων και στο γεγονός ότι οι αυτό-ρυθμιστικοί κανόνες για τα επαγγελματικά standards δεν διαθέτουν την αντίστοιχη δέσμευση εκ μέρους των οργανισμών ΜΜΕ». Βλ. MNP Report Greece, 2020, σ. 9.

⁶⁵ MNP Report 2020, σ. 44. Τα μέλη της Ελληνικής ερευνητικής ομάδας σημειώνουν: «The score reflects the fact that the tasks of the media regulatory authority (i.e. the National Council for Radio and Television, ESR) are specified in law. These cover the imposition of sanctions and they are performed in ways that do not question the independence of the authority. However, there are no specific safeguards to avoid arbitrary decision-making on behalf of the state as regards the budgetary resources of the authority. Moreover, whilst rules on incompatibility exist, the appointment procedures are not sufficiently transparent and the qualifications required are determined in general terms which does not preclude member selection on the basis of political considerations» (MNP Report Greece 2020, σ. 9-10).

⁶⁶ Η κατηγορία αποφάσεων με την ένδειξη «σεβασμός διαφορετικών απόψεων» δεν σχετίζεται πάντα με θέμα της πολιτικής επικαιρότητας. Βλ. λ.χ. την απόφαση του ΕΣΡ 130/12.4.2011, στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2011, σ. 77-78 (οι Εκθέσεις Πεπραγμένων έως και το 2017 διατίθενται στον ιστότοπο: <https://www.esr.gr/>), η οποία επιβάλλει πρόστιμο 15.000 ευρώ σε τηλεοπτικό σταθμό λόγω παραβίασης της εν λόγω υποχρέωσης σε εκπομπή «κοινωνικού» περιεχομένου, με θέμα τη δικαστική διαμάχη δύο προσώπων για περιουσιακά στοιχεία.

⁶⁷ Σε κάποιες περιπτώσεις, το θέμα της απόφασης του ΕΣΡ στους πίνακες των Εκθέσεων Πεπραγμένων δηλώνεται ως: «αίσθημα ευθύνης – μετάδοση ανακριβών γεγονότων ως αληθών» ή το αντίστροφο, οπότε ανακύπτει σύμπτωση των θεμάτων της πρώτης και της τέταρτης στήλης του Πίνακα 1. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η έλλειψη αποφάσεων στη μία στήλη αντισταθμίζεται από τις αποφάσεις της άλλης στήλης. Σε πολλές περιπτώσεις, η «έλλειψη αισθήματος ευθύνης» συνοδεύει κάποιο από τα θέματα δημοσιογραφικής δεοντολογίας που περιλαμβάνει η πέμπτη στήλη. Αρκετές φορές, δε, οι σχετικές αποφάσεις αφορούν ειδήσεις της κοινωνικής ή της «καλλιτεχνικής» επικαιρότητας, όμως και πάλι συμπεριλάβαμε τις αποφάσεις αυτές στο γενικό δείκτη της αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων.

⁶⁸ Ο πίνακας με τα θέματα των αποφάσεων του έτους στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2017 περιλαμβάνει ιδιαίτερη κατηγορία αποφάσεων με θέμα το δημοψήφισμα. Το ίδιο δεν συμβαίνει με τους πίνακες με τα θέματα των αποφάσεων στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2015. Ωστόσο, στη σελίδα 142 της Έκθεσης αυτής γίνεται συμπεριληπτική αναφορά στις υπ' αριθμ. 298/2015, 301/2015, 326/2015, 333/2015 και

δημοσιογραφικής δεοντολογίας⁶⁹, επί θεμάτων σχετικών με τη διαφήμιση, με την τηλεπώληση και τα παίγνια⁷⁰, επί της διαφύλαξης της ευπρέπειας και της καλαισθησίας στη χρήση της ελληνικής γλώσσας⁷¹, καθώς και επί εκπομπών αστροπροβλέψεων, χαρτομαντείας και μέντιουμ. Οι αποφάσεις του ΕΣΡ που δεν καταγράφηκαν αφορούν, μεταξύ άλλων, σε σημαντικό ποσοστό, την προβολή σκηνών βίας και την προστασία των ανηλίκων. Κύρια πηγή της έρευνάς μας υπήρξαν οι Εκθέσεις Πεπραγμένων του ΕΣΡ, ενώ συμπληρωματικά χρησιμοποιήσαμε τη Διαύγεια (με όλες τις δυσκολίες που ανακύπτουν εξ αιτίας της αδυναμίας ουσιαστικά να διεξάγει κανείς έρευνα εκεί με λέξεις-κλειδιά), τη βάση νομικών δεδομένων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών «Ισοκράτης», καθώς και τα δικά μας αρχεία με αποφάσεις του ΕΣΡ για κάποια από τα έτη που κάλυψε η έρευνά μας. Τα σύμβολα που τίθενται σε διάφορα μεγέθη στον Πίνακα 1, και τα οποία εξηγούνται στις σημειώσεις που έχουν τεθεί υπ' αυτόν,

---

339/2015 αποφάσεις του ΕΣΡ, ως σχετικές «με τον τρόπο κάλυψης, εκ μέρους των τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών σταθμών της χώρας, του δημοψηφίσματος που διεξήχθη την 5η Ιουλίου 2015». Βάσει αυτής αναφοράς, αποφασίσαμε να υιοθετήσουμε τούτη την κατηγορία και για το 2015.

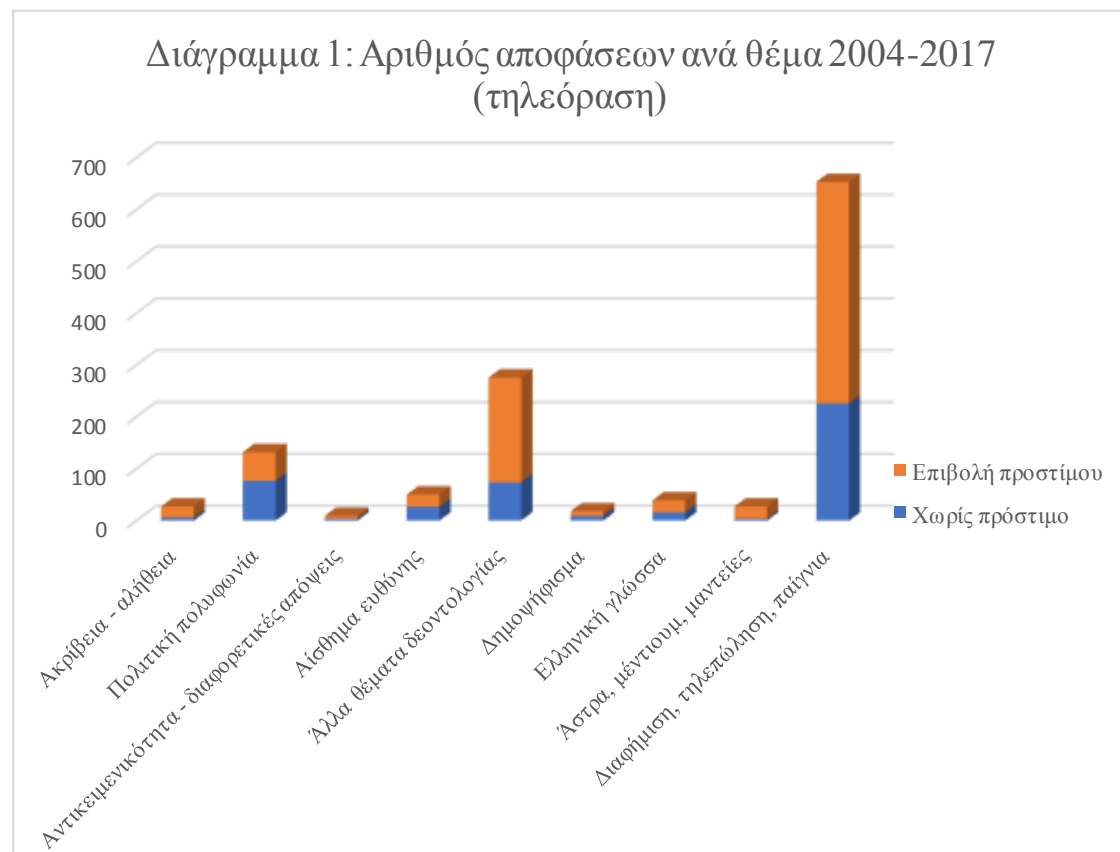
⁶⁹ Στην οικεία στήλη του Πίνακα 1 έχουν καταγραφεί αποφάσεις με τις ακόλουθες ενδείξεις: προσβολή θεσμών, σεβασμός έννομης τάξης, παραβίαση τεκμηρίου αθωότητας, προβολή φωτογραφιών ή/και πλάνου θύματος ή/και κατηγορουμένου, προβολή σκηνών βίας σε ειδησεογραφικό πρόγραμμα, δραματοποιημένη αναπαράσταση γεγονότων, πρόκληση πόνου, έλλειψη σεβασμού σε πένθος, κρυφή κάμερα, παραβίαση απορρήτου επικοινωνιών, αθέμιτη συλλογή πληροφοριών, αθέμιτη υλοποίηση συνομιλιών, προσβολή ή προστασία ιδιωτικού βίου, παραβάσεις σχετικές με τη δημοσιοποίηση στοιχείων της προανακριτικής διαδικασίας, παράνομη υποκατάσταση αστυνομικών και ανακριτικών αρχών, παράλειψη ενημέρωσης για χρήση πλάνων αρχείου, λήψη πλάνων άνευ προηγούμενης ενημέρωσης, αναντιστοιχία εκπομπής και υπότιτλου, αμοντάριστα πλάνα, μη προβολή δελτίου ειδήσεων στη νοηματική γλώσσα, προστασία αναφερομένων προσώπων, προσβολή ή προστασία προσωπικότητας, αίτηση επανόρθωσης για προσβολή προσωπικότητας-ανακρίβειες (εμφανίζεται ως διακριτό θέμα στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2007), πώληση οργάνων-μεταμοσχεύσεις (εμφανίζεται ως θέμα στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2005), πρόκληση μίσους, ανάδειξη και εξύμνηση βίας, προσβολή ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, γελοιοποίηση προσώπου, απαξιώτικες εκφράσεις, προσβολή τιμής, δυσμενείς διακρίσεις, μισαλλοδοξία, αναξιοπρεπής συμπεριφορά, προβολή εμπρηστικών μηνυμάτων, προτροπή συμμετοχής του κοινού σε ταραχές και άλλες παράνομες ενέργειες, παρότρυνση ακραίων αντικοινωνικών συμπεριφορών, προβολή παράνομου προεκλογικού μηνύματος, παράνομη δημοσκόπηση, παράνομη μετάδοση προεκλογικού περιεχομένου και άλλες παραβάσεις σχετικές με την ειδική νομοθεσία που διέπει τις προεκλογικές περιόδους, δημοτικές εκλογές (εμφανίζεται ως διακριτή κατηγορία στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2006 και αφορά τις υπ' αριθμ. 435 και 556/2006 αποφάσεις του ΕΣΡ που επέβαλαν κυρώσεις σε δύο τηλεοπτικούς σταθμούς περιφερειακής εμβέλειας [TV 100 Θεσσαλονίκης και MAX TV Αργολίδας] για το εν λόγω θέμα, χωρίς να διευκρινίζεται σε τι ακριβώς συνίστατο η παράβαση), δημοτικές/βουλευτικές εκλογές (εμφανίζεται ως διακριτή κατηγορία στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2007 και αφορά σε τρεις αποφάσεις [τις υπ' αριθμ. 31, 32 και 54/2007], δύο εκ των οποίων επιβάλλουν κυρώσεις σε τηλεοπτικούς σταθμούς περιφερειακής εμβέλειας με θέμα της απόφασης τις δημοτικές εκλογές και μία εκ των οποίων επιβάλλει κύρωση σε σταθμό εθνικής εμβέλειας με θέμα τις δημοτικές εκλογές σε συνδυασμό με συγκεκριμένη διαφήμιση).

⁷⁰ Στην οικεία στήλη έχουν καταγραφεί αποφάσεις με τα εξής θέματα: υπέρβαση διαφημιστικού χρόνου, υπέρβαση επιτρεπτού επιπέδου ήχου διαφημιστικών μηνυμάτων, αθέμιτη διαφήμιση, αθέμιτη διακοπή ροής προγράμματος για προβολή διαφημίσεων, συχνότητα διακοπών για διαφημιστικά μηνύματα, παράνομη διαφήμιση, παράνομη διαφήμιση παιδικών παιχνιδιών, παιδική διαφήμιση, συγκεκριμένη διαφήμιση, τοποθέτηση προϊόντος, χορηγία δελτίων ειδήσεων και άλλων εκπομπών, παραβάσεις σχετικές με τηλεπωλήσεις και γραμμές υψηλής χρέωσης, παραβάσεις σχετικές με τυχερά παίγνια, προσήκουσα σήμανση σε τρέιλερ, παραπλανητική διαφήμιση. Συμπεριλάβαμε την κατηγορία «παραπλάνηση κοινού» μόνον όταν γινόταν αντιληπτό ότι οι αποφάσεις αφορούσαν σε παραβάσεις σχετικές με τυχερά παίγνια.

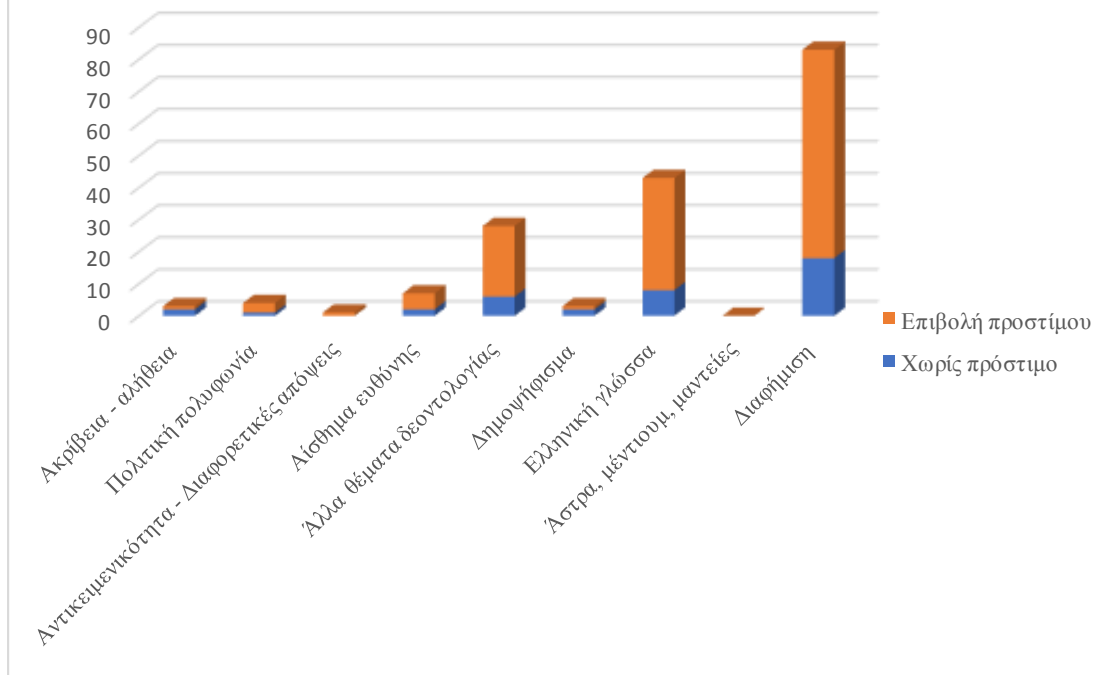
⁷¹ Στην οικεία στήλη έχουν καταγραφεί οι αποφάσεις που επιβάλλουν πρόστιμο είτε μόνο για παραβίαση της ευπρέπειας και της καλαισθησίας στη χρήση της γλώσσας, είτε για παραβίαση αυτής σε συνδυασμό με παραβίαση άλλων κανόνων που συνδέονται με την προστασία άλλων εννόμων αγαθών (ιδίως παιδική ηλικία) ή/και με την απαίτηση για διατήρηση της ποιοτικής στάθμης των ρ/τ προγραμμάτων.

αποδίδουν κάποιες από τις δυσκολίες που συνάντησε η έρευνά μας. Η μη υποβολή Έκθεσης Πεπραγμένων για το 2016 οφείλεται σε αδυναμία λήψης αποφάσεων εκ μέρους του ΕΣΡ με ορθή σύνθεση, λόγω της λήξης της θητείας μεγάλου αριθμού μελών του. Δεν κατέστη δυνατό να καταγράψουμε τις αποφάσεις για τα έτη 2018 και 2019, καθώς το ΕΣΡ δεν έχει αναρτήσει τις αντίστοιχες Εκθέσεις Πεπραγμένων στον ιστότοπό του.

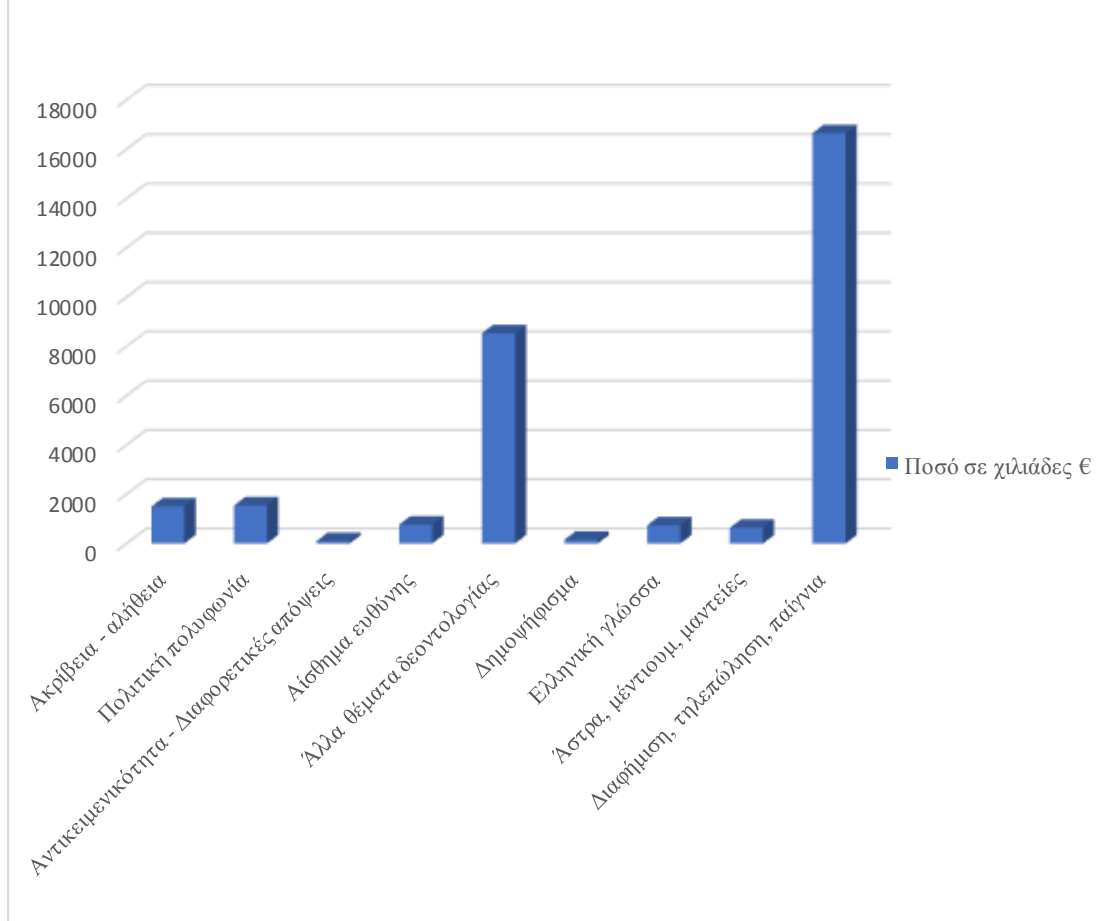
Τα ακόλουθα Διαγράμματα, τα οποία έχουν συντεθεί βάσει των μεγεθών του Πίνακα 1, δείχνουν ότι το ΕΣΡ δεν έχει ελέγξει επαρκώς την τήρηση των υποχρεώσεων των ΜΜΕ που αφορούν την ακρίβεια, την αλήθεια και την αντικειμενικότητα των πληροφοριών που μεταδίδουν, ενώ πιο έντονη (αλλά ατελέσφορη τελικά) είναι η δράση του ΕΣΡ για τον έλεγχο τήρησης της αρχής της πολιτικής πολυφωνίας.

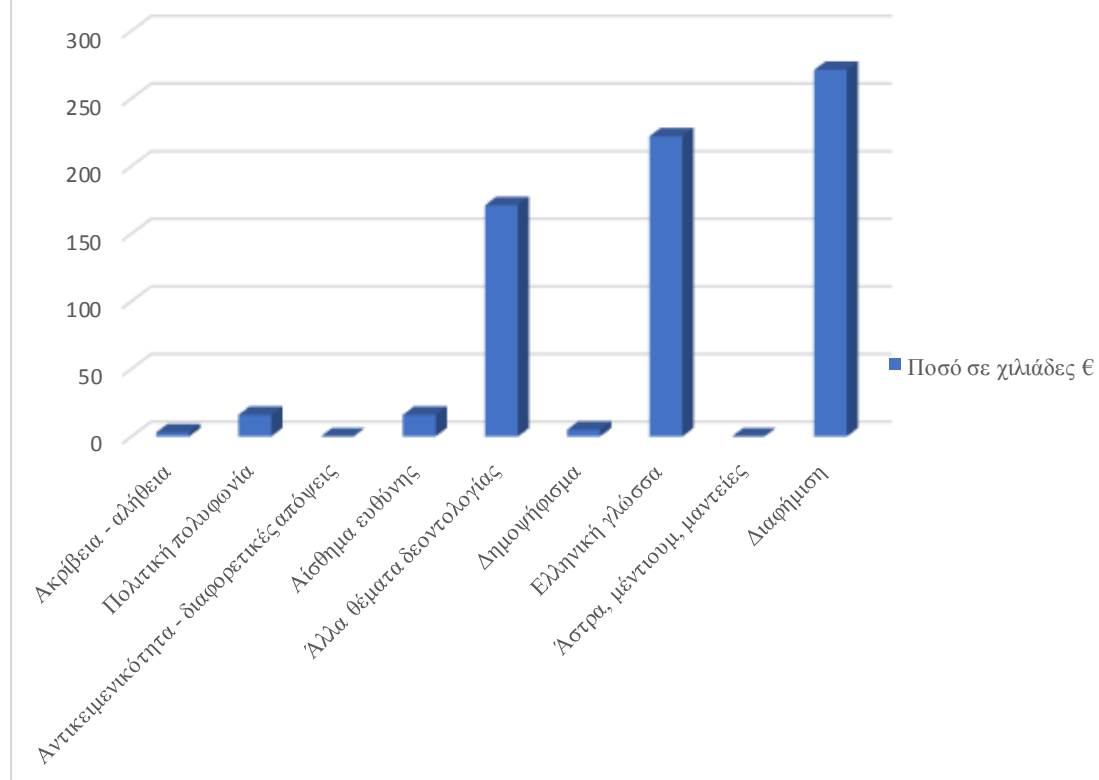
Διάγραμμα 2: Αριθμός αποφάσεων ανά θέμα 2004-2017
(ραδιόφωνο)

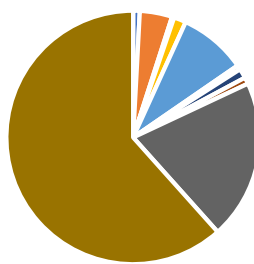
Διάγραμμα 3: Ύψος προστίμων 2004-2017 (τηλεόραση)

Διάγραμμα 4: Ύψος προστίμων 2004-2017 (ραδιόφωνο)

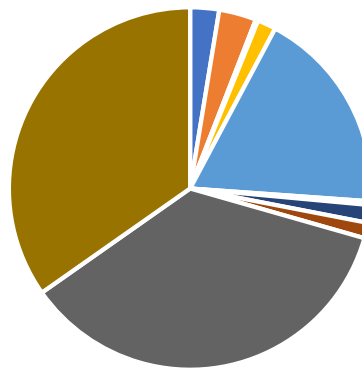

Διάγραμμα 5: Ποσοστά επί συνολικού αριθμού αποφάσεων 2004-2017 (τηλεόραση)

- Αλήθεια - ακρίβεια: 0.8%
- Πολιτική πολυφωνία: 4.1%
- Αντικειμενικότητα - σεβασμός διαφορετικών απόψεων: 0.3%
- Αίσθημα ευθύνης: 1.6%
- Άλλα θέματα δημοσιογραφικής δεοντολογίας: 8.6%
- Δημονήφισμα: 0.5%
- Προστασία ελληνικής γλώσσας: 1.2%
- Αστροπροβλέψεις, χαρμομαντείες, μέντιουμ: 0.8%
- Διαφήμιση: 20.4%
- Άλλα θέματα: 61.7%

Διάγραμμα 6: Ποσοστά επί συνολικού ύψους προστίμων
2004-2017 (τηλεόραση)

- Αλήθεια - ακρίβεια: 2.6%
- Πολιτική πολυφωνία: 3.3%
- Αντικειμενικότητα - σεβασμός διαφορετικών απόψεων: 0.2%
- Αίσθημα ευθύνης: 1.7%
- Άλλα θέματα δημοσιογραφικής δεοντολογίας: 18.4%
- Δημοψήφισμα: 0.3%
- Προστασία ελληνικής γλώσσας: 1.6%
- Αστροπροβλέψεις, χαρμomanτείες, μέντιουμ: 1.4%
- Διαφήμιση: 35.8%
- Άλλα θέματα: 34.7%

Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς, μικρό ποσοστό αποφάσεων του ΕΣΡ (7.3%) και μικρό ποσοστό επί του συνολικού ύψους προστίμων (8.1%) που έχουν επιβληθεί σε τηλεοπτικούς σταθμούς αντιστοιχούν σε θέματα τα οποία μπορούν δίχως άλλο να υπαχθούν στη συνταγματική έννοια της αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων.

Δυστυχώς, η πραγματικότητα είναι ακόμη πιο δυσάρεστη από αυτήν που αποτυπώνεται στα Διαγράμματα και στον Πίνακα 1. Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα II, πολλές αποφάσεις που επέβαλαν πρόστιμα στους τηλεοπτικούς σταθμούς για παραβίαση της πολιτικής πολυφωνίας έχουν ακυρωθεί από το ΣτΕ ή πρόκειται να ακυρωθούν, με βάση σκεπτικό στο οποίο ασκήσαμε κριτική. Άλλωστε, από το συνολικό ύψος των 1,2 εκατομμυρίων ευρώ τα οποία αντιστοιχούν σε επιβολή κυρώσεων σε τηλεοπτικούς σταθμούς για παράβαση της υποχρέωσης αλήθειας και ακρίβειας κατά τη μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, οι πεντακόσιες χιλιάδες ευρώ αντιστοιχούν σε πρόστιμο που επιβλήθηκε με μία μόνον απόφαση του ΕΣΡ το 2006 αναφορικά προς ισχυρισμό δημοσιογράφου-σχολιαστή κατά τη διάρκεια τηλεοπτικού δελτίου ειδήσεων ότι επιχειρηματίας του επέδειξε λίστα με πολιτικούς όλων των κομμάτων πλην του ΚΚΕ οι οποίοι χρηματίζονται⁷². Αν εξαιρέσουμε την απόφαση αυτή, το ύψος των προστίμων

⁷² Βλ. ΕΣΡ Απόφαση 467/10.10.2006, *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, τεύχ. 5/2006, σ. 639 κ.ε., με σχόλιο Α. Φωτιάδου, επίσης Χ. Ανθόπουλο, «Ελευθερία της πολιτικής συζήτησης και προστασία της τιμής των πολιτικών προσώπων. Οι αποφάσεις 467/10.10.2006 και 51/30.1.2007 του ΕΣΡ υπό το φως

που αντιστοιχούν σε επιβολή κυρώσεων για μετάδοση ατεκμηρίωτων ή ανακριβών ή αναληθών ειδήσεων και πληροφοριών ανέρχεται στο 1.5% επί του συνολικού ύψους προστίμων που επιβλήθηκαν σε τηλεοπτικούς σταθμούς. Αλλά ακόμη και με τη συμπερίληψη του ποσού αυτού, το ύψος των επιβληθέντων προστίμων για μετάδοση ανακριβών ή αναληθών ειδήσεων (2.6%) είναι ιδιαίτερα χαμηλό.

Χαμηλό είναι και το ποσοστό συνολικά (8.1.%) των προστίμων που έχουν επιβληθεί σε τηλεοπτικούς σταθμούς για θέματα που υπάγονται στη συνταγματική επιταγή για αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, περιλαμβανομένων των κυρώσεων που έχουν επιβληθεί αναφορικά προς την κάλυψη της περιόδου που προηγήθηκε του δημοψηφίσματος του 2015. Σε συνδυασμό και με το μικρό αριθμό σχετικών αποφάσεων (7.3% επί του συνολικού αριθμού των αποφάσεων του ΕΣΡ), και λαμβάνοντας υπόψη τη διαχρονική αναξιοπιστία των τηλεοπτικών ιδίως ΜΜΕ, δικαιούμαστε να ισχυριστούμε ότι η συνταγματική αποστολή του ΕΣΡ δεν εκπληρώνεται επαρκώς. Τα μεγέθη που αφορούν τις αποφάσεις του θα αντιστοιχούσαν σε κράτος στο οποίο τα φαινόμενα μετάδοσης ανακριβών, αναληθών ή ατεκμηρίωτων ειδήσεων και πληροφοριών είναι ουσιαστικά ανύπαρκτα στους τηλεοπτικούς σταθμούς, ενώ η επιταγή για πολυφωνία γίνεται σε γενικές γραμμές αν και όχι πάντα σεβαστή από αυτούς.

Τα πράγματα είναι ακόμη χειρότερα αναφορικά προς τον έλεγχο των ραδιοφωνικών σταθμών. Μόνον 18 από τις συνολικά 3924 αποφάσεις του ΕΣΡ γι' αυτούς αφορούν θέματα που υπάγονται στη συνταγματική επιταγή για αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, ενώ το ΕΣΡ έχει εκδώσει 43 αποφάσεις για την προστασία της γλωσσικής ευπρέπειας. Μόνον σαράντα χιλιάδες ευρώ εκ των 2,329 εκατομμυρίων ευρώ που έχουν καταλογιστεί σε βάρος ραδιοφωνικών σταθμών αντιστοιχούν σε σχετικές παραβάσεις, ενώ το ποσό για παραβάσεις σχετικές με τη γλωσσική ευπρέπεια ανέρχεται στις 222 χιλιάδες ευρώ. Η ανυπαρξία ουσιαστικά ελέγχου τήρησης της συνταγματικής επιταγής για αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων από τους ραδιοφωνικούς σταθμούς δεν μπορεί να αποδοθεί στην υψηλότερη αξιοπιστία τους συγκριτικά προς αυτήν των τηλεοπτικών σταθμών. Τα μεγέθη του πίνακα αντιστοιχούν σε ιδανική ραδιοφωνική ενημέρωση, την οποία εικάζουμε ότι δεν συναντά κανείς ούτε σε κράτη με πολύ πιο ποιοτική, από τη σκοπιά των δημοκρατικών αξιών, ραδιοφωνία.

Στα Διαγράμματα 7 και 8 αποτυπώνεται η κατανομή ανά έτος του αριθμού αποφάσεων και του ύψους των προστίμων με θέμα (1) την αλήθεια και την ακρίβεια των μεταδιδόμενων πληροφοριών, (2) την πολιτική πολυφωνία (έστω κι αν οι σχετικές αποφάσεις ακυρώνονται από το ΣτΕ), (3) την αντικειμενικότητα και το σεβασμό διαφορετικών απόψεων, (4) το αίσθημα ευθύνης κατά τη μετάδοση ειδήσεων και (5) το δημοψήφισμα του 2015, δηλαδή τα θέματα τα οποία υπάγονται δίχως άλλο στη συνταγματική έννοια της αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης ειδήσεων.

της νομολογίας του ΕΔΔΑ», *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, τεύχ. 2/2009, σ. 234 κ.ε. Σημειωτέον ότι στο σκεπτικό της απόφασης αυτής το ΕΣΡ έκρινε επίσης ότι έλαβε χώρα μετάδοση ειδήσεων χωρίς το απαιτούμενο αίσθημα ευθύνης η οποία προκάλεσε σύγχυση στο κοινό και έδωσε έμφαση στην απαξίωση των δημοκρατικών θεσμών την οποία προξένησε, κατά την κρίση του ΕΣΡ, η ατεκμηρίωτη «καταγγελία» του συγκεκριμένου δημοσιογράφου. Το ΣτΕ απέρριψε την αίτηση ακύρωσης που ο τηλεοπτικός σταθμός άσκησε κατ' αυτής της απόφασης, βλ. ΣτΕ 1658/2015.

Η μεγάλη αναντιστοιχία μεταξύ του αριθμού των αποφάσεων και του ύψους των προστίμων για το έτος 2006 οφείλεται, κατά βάση, στην απόφαση 467/10.10.2006 η οποία επέβαλε στον τηλεοπτικό σταθμό ALPHA πρόστιμο 500.000 ευρώ και στην οποία αναφερθήκαμε και παραπάνω.

Συνολικά, σε συνδυασμό με τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν στην ενότητα III, προκύπτει ότι η δράση του ΕΣΡ προς εκπλήρωση της αποστολής του να εγγυάται την ακρίβεια, την αλήθεια και την αντικειμενικότητα κατά τη μετάδοση ειδήσεων και πληροφοριών δεν είναι επαρκής⁷³ και ότι υπολείπεται πάντως σε σημαντικό βαθμό της

⁷³ Βλ. και Γιώργο Σωτηρέλη, «Η ραδιοτηλεοπτική προπαγάνδα, το Σύνταγμα και το ΕΣΡ», 20.9.2018, σε: <https://www.constitutionalism.gr/20180920-sotirelis-radiotileoptiki-propaganda-kai-sintagma/?hilit=%27CE%A3CF%89CF%84CE%B7CF%81CE%ADCE%BBCE%B7CF%82%27>.

πολύ πιο ενεργού δράσης του αναφορικά προς την τήρηση της ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας σε άλλα πεδία, όπως η διαφήμιση ή αναφορικά προς την τήρηση των κανόνων και των αρχών της δημοσιογραφικής δεοντολογίας για θέματα όπως η προστασία της προσωπικότητας και ο σεβασμός του ιδιωτικού βίου. Η ενεργός κυρωτική δράση του ΕΣΡ σε άλλα πεδία δείχνει ότι το πρόβλημα που σχετίζεται με την εκπλήρωση της συνταγματικής ρήτηρας περί αντικειμενικής και με ίσους όρους μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων δεν οφείλεται μόνον –αν και οφείλεται σίγουρα σε σημαντικό βαθμό– στην έλλειψη προσωπικού ή και στην ανεπαρκή κρατική χρηματοδότηση. Ειδικά ως προς την πολιτική πολυφωνία, το ΕΣΡ επέδειξε αρχικά διάθεση να παρέμβει στο τηλεοπτικό τοπίο, όμως η νομολογία του ΣτΕ προφανώς οδήγησε σε αποχή του από την επιβολή κυρώσεων γι' αυτό το θέμα κατά τα τελευταία έτη. Μία κάποια διόρθωση της νομολογίας, έτσι ώστε να μην εξουδετερώνεται τελείως το κριτήριο της χρονικής έκθεσης των κομμάτων και των εκπροσώπων τους στις ειδησεογραφικές εκπομπές, σε συνδυασμό με επαρκή στελέχωση του τμήματος πολιτικής πολυφωνίας του ΕΣΡ, έτσι ώστε να μπορεί να αποτυπώνει και «ποιοτικά» δεδομένα αναφορικά προς το θέμα, με τη βοήθεια ενδεχομένως και εκείνων που υποβάλλουν καταγγελίες, θα αποτελούσαν εξελίξεις που θα βελτίωναν ίσως την κατάσταση.

V. Καταληκτικές σκέψεις

Η αδειοδότηση των τηλεοπτικών σταθμών, για την οποία χύθηκε τόσο μελάνι πριν από μερικά χρόνια, είναι σίγουρα *αναγκαία*, αλλά δεν θα μπορούσε ποτέ να αποτελεί *επαρκή* συνθήκη για τη διασφάλιση της συνταγματικής νομιμότητας. Το πρωτεύον στο πεδίο αυτό ήταν κι εξακολουθεί να είναι η πολυφωνική και κατά το δυνατόν αντικειμενική πληροφόρηση από τους ραδιοφωνικούς και τους τηλεοπτικούς σταθμούς. Όταν τέτοια πληροφόρηση απουσιάζει, και αυτό συμβαίνει καθώς δείχνουν τα στοιχεία της ενότητας III στην Ελλάδα, τότε οι αυξημένες νομικές εγγυήσεις της δημοσιογραφικής ελευθερίας, όπως και οι κάθε είδους άδειες, χάνουν το νόημά τους στα μάτια των πολιτών –καταλήγουν να γίνονται αντιληπτές ως προνόμια που εξυπηρετούν ιδιοτελείς σκοπούς ως επί το πλείστον.

Το κλειδί για τη λύση του προβλήματος της έλλειψης πολυφωνίας και αντικειμενικότητας στα ρ/τ ΜΜΕ είναι ο έλεγχος τήρησης των ρυθμίσεων του άσημου Π.Δ. 77/2003 ή όποιου άλλου αντίστοιχου Κώδικα δεοντολογίας συνταχθεί στο μέλλον. Εκτιμούμε ότι η απόπειρα χρήσης ή ακόμα κι αυτή μόνον η επίκληση τέτοιων ρυθμίσεων θα συναντά ολοένα και πιο ισχυρές αντιστάσεις. Παρά τη διάγνωση του επιχειρήματος ότι η ύπαρξη και μόνον διαδικτυακών Μέσων εγγυάται την πλουραλιστική ενημέρωση των πολιτών⁷⁴, εκτιμούμε ότι το επιχείρημα αυτό, σε συνδυασμό με την αντίληψη περί απόλυτης δημοσιογραφικής ελευθερίας, η οποία έχει επικρατήσει στη χώρα μας, πρόκειται να «καταρρίπτει» κάθε λόγο –πολύ περισσότερο, κάθε πράξη– προς την κατεύθυνση εκπλήρωσης της συνταγματικής επιταγής για αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων.

⁷⁴ Βλ. επί τούτου, αντί άλλων, C. Sunstein, *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*, Princeton University Press, 2018.

Παράρτημα

Θέμα / Έτος	Ακρίβεια - αλήθεια		Πολιτική πολυφωνία		Αντικει- μενικότητα + σεβασμός διαφορε- τικών απόψεων		Αίσθημα ευθύνης κατά τη μετάδοση ειδήσεων		Άλλα θέματα δημοσιο- γραφικής δεοντο- λογίας		Δημο- ψήφισμα 2015	Ελληνική γλώσσα		Αστροπρο- βλέψεις, μέντιουμ, χαρτο- μαντείες		Θέματα διαφήμισης, τηλεπώλησης και παιγνίων		Σύνολα		
2004																				
ρ	0	π	<u>1</u>	π	0	π	0	π	0	π		0	π	0	π	2	π	258		
πρ	0	0	1	10	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	1	5	~22	~188	
τ	0		<u>27</u>		0		0		6			0		<u>2</u>		23		157		
πτ	0	0	5	250	0	0	0	0	5	210		0	0	1	50	12	395	~64	~2945	
σ																		<u>419</u>	<u>3133</u>	
2005																				
ρ	0	π	0	π	0	π	0	π	2	π		0	π	0	π	0	π	290		
πρ	0	0	0	0	0	0	0	0	2	30		0	0	0	0	0	0	26	~115	
τ	0		5		0		2		30			1		1		44		238		
πτ	0	0	5	100	0	0	0	0	22	1245		1	100	1	100	14	335	93	~3752	
σ																		528	3867	
2006																				
ρ	2	π	0	π	0	π	≠	π	<u>2</u>	π		0	π	0	π	0	π	445		
πρ	1	3	0	0	0	0	≠	≠	1	20		0	0	0	0	0	0	32	374	
τ	<u>9</u>		11		0		≠		<u>47</u>			<u>4</u>		1		<u>28</u>		252		
πτ	9	735	9	300	0	0	≠	≠	35	1792		4	265	1	70	15	535	117	6970	
σ																		<u>599</u>	<u>7344</u>	
2007																				
ρ	0	π	0	π	0	π	0	π	0	π		3	π	0	π	0	π	418		
πρ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		<u>2</u>	11	0	0	0	0	53	151	
τ	4		12		1		:3		47			1		3		24		230		

$\pi\tau$	4	195	7	210	1	50	0	0	31	1040		<u>0</u>	0	3	60	11	230	96	2795
σ																		650	2946
2008		π		π		π		π		π			π		π		π		π
ρ	0		0		0		0		3			5		0		2		409	
$\pi\rho$	0	0	0	0	0	0	0	0	2	13		4	19	0	0	0	0	77	439
τ	1		7		0		<u>5</u>		49			4		3		32		273	
$\pi\tau$	1	30	5	160	0	0	4	130	42	1970		0	0	2	65	21	405	135	4235
σ																		683	4674
2009		π		π		π		π		π			π		π		π		π
ρ	1		1		0		2		4			<u>3</u>		0		7		324	
$\pi\rho$	0	0	1	3	0	0	2	8	3	15		<u>2</u>	6	0	0	3	9	46	177
τ	0		4		1		11		26			<u>3</u>		0		48		264	
$\pi\tau$	0	0	3	115	1	20	8	240	18	735		<u>2</u>	45	0	0	<u>33</u>	870	93	2440
σ																		588	2617
2010		π		π		π		π		π			π		π		π		π
ρ	0		0		0		0		5			1		0		4		331	
$\pi\rho$	0	0	0	0	0	0	0	0	3	11		1	5	0	0	<u>3</u>	11	34	141
τ	2		7		0		8		17			5		0		51		281	
$\pi\tau$	0	0	4	65	0	0	5	235	12	300		4	95	0	0	<u>35</u>	735	118	3138
σ																		612	3279
2011		π		π		π		π		π			π		π		π		π
ρ	#0		0		#0		1		#3			?4		0		10		298	
$\pi\rho$	#0	0	0	0	#0	0	0	0	#3	25		?4	21	0	0	<u>9</u>	51	55	200
τ	#2		5		#1		4		#;			?9		1		29		250	
$\pi\tau$	#2	85	1	15	#1	15	2	100	<u>11</u>	545		?5	75	1	20	<u>20</u>	355	75	1825
σ																		548	2025
2012		π		π		π		π		π			π		π		π		π
ρ	0		0		0		2		4			!!		0		7		315	
$\pi\rho$	0	0	0	0	0	0	2	8	4	□26		9	62	0	0	<u>7</u>	34	43	183
τ	0		7		0		2		10			!!		<u>4</u>		100		354	
$\pi\tau$	0	0	2	45	0	0	0	0	5	120		4	90	<u>4</u>	≥85	74	4740	130	6355
σ																		669	6538

Πίνακας 1: Είδος αποφάσεων ΕΣΡ και κυρώσεις 2004-2017 - **Πηγή:** ΕΣΡ, Εκθέσεις Πεπραγμένων για τα έτη 2004 έως και 2015 και 2017, διαθέσιμες σε: www.esr.gr. Η μη υποβολή Έκθεσης Πεπραγμένων για το 2016 οφείλεται σε αδυναμία λήψης αποφάσεων με ορθή σύνθεση. Οι Εκθέσεις Πεπραγμένων για τα έτη 2018 και 2019 δεν έχουν αναρτηθεί στον δικτυακό τόπο της Αρχής, για άγνωστο λόγο.

Συμπληρωματικές πηγές: 1) Τράπεζα Νομικών Δεδομένων ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, 2) Επιστημονικό αρχείο Κων/νου Στρατηλάτη με θέμα Δίκαιο ΜΜΕ - Αποφάσεις ΕΣΡ, 3) ΔΙΑΥΓΕΙΑ.

Η χρήση *πλάγιας γραφής* υποδεικνύει ότι το μέγεθος δεν αποδιδόταν στην αντίστοιχη Έκθεση Πεπραγμένων ως τέτοιο, ούτε μπορούσε να υπολογιστεί με επεξεργασία των δεδομένων που περιλαμβάνονταν σε αυτήν. Σε ορισμένες από αυτές τις περιπτώσεις (ιδίως για τα έτη 2014, 2015 και 2017), αξιοποιήθηκαν οι συμπληρωματικές πηγές, προκειμένου να υπολογισθεί το μέγεθος με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και η απόδοσή του έγινε με *πλάγια γραφή*.

Η αξιοποίηση των συμπληρωματικών πηγών οδήγησε, σε κάποιες περιπτώσεις, σε διαφορετικά μεγέθη από αυτά που προέκυπταν από τους πίνακες της Έκθεσης Πεπραγμένων του αντίστοιχου έτους. Τα μεγέθη αυτά, εκτός της πλάγιας γραφής, είναι επίσης υπογραμμισμένα.

Απλή υπογράμμιση τίθεται σε μεγέθη τα οποία προέκυψαν από την ανάγνωση του συνολικού πίνακα αποφάσεων του έτους, που παρατίθεται στο Παράρτημα της Έκθεσης Πεπραγμένων, όταν τα μεγέθη αυτά δεν ταυτίζονται με τα στοιχεία των πινάκων ή των στοιχείων που παρατίθενται εντός της Έκθεσης (όταν χρησιμοποιήθηκαν και οι συμπληρωματικές πηγές, τότε έχουμε και υπογράμμιση και πλάγια γραφή). Στις περισσότερες περιπτώσεις, η απόκλιση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι πολλές αποφάσεις έχουν περισσότερα του ενός θέματα. Αυτό εξηγεί και τη χρήση κάποιες φορές των συμβόλων «□» (περίπου) και «≥» (ίσο ή μεγαλύτερο από) σε ό,τι αφορά το ύψος των προστίμων.

ρ = Ραδιόφωνο.

τ = Τηλεόραση.

π = Ποσό σε χιλιάδες €.

πρ = Αριθμός αποφάσεων που επέβαλαν πρόστιμο σε ραδιοφωνικό σταθμό. Στη συνέχεια παρατίθεται το συνολικό ύψος των προστίμων.

πτ = Αριθμός αποφάσεων που επέβαλαν πρόστιμο σε τηλεοπτικό σταθμό. Στη συνέχεια παρατίθεται το συνολικό ύψος των προστίμων.

σ = Συνολικός αριθμός αποφάσεων έτους και συνολικό ύψος προστίμων έτους.

□Σ = Σύνολα για την περίοδο από το 2004 έως και το 2017, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία. Με δεδομένη την έλλειψη επαρκών στοιχείων ακόμη και σε πολλές από τις Εκθέσεις Πεπραγμένων που βρίσκονται δημοσιευμένες στον ιστότοπο του ΕΣΡ, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε παρά μόνο ότι τα μεγέθη είναι όσο ακριβή επέτρεπαν οι συνθήκες της παρούσας έρευνας.

* = Για ανεξήγητο λόγο, η Έκθεση Πεπραγμένων για το 2017 περιλαμβάνει μόνον ενδεικτικά, καθώς αναφέρεται, δεδομένα για τον αριθμό αποφάσεων ανά θέμα. Η ίδια Έκθεση δεν περιλαμβάνει ούτε αναλυτικούς πίνακες με τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν ανά θέμα. Αυτό εξηγεί τη χρήση *πλάγιας γραφής* ως προς τα περισσότερα μεγέθη. Με δεδομένο ότι οι αποφάσεις δεν ήταν διαθέσιμες ούτε στην Τράπεζα Νομικών Δεδομένων του ΔΣΑ, ούτε στο προσωπικό αρχείο του υποφαινομένου, αναγκαστήκαμε να τις αναζητήσουμε στη Διαύγεια, προκειμένου να αντλήσουμε κάποια έστω στοιχεία. Η έρευνα υπήρξε ιδιαίτερα κοπιώδης, λόγω και του γεγονότος ότι η αναζήτηση αποφάσεων με λέξεις-κλειδιά στη μηχανή αναζήτησης της Διαύγειας δεν αποδίδει καρπούς. Η

έρευνα για το 2017 είχε ως κύριο στόχο τον εντοπισμό των 30 κυρωτικών αποφάσεων για την τηλεόραση (ο αριθμός αυτός αναφέρεται στη σελ. 29 της Έκθεσης Πεπραγμένων). Οδοδείκτη της έρευνας αποτέλεσε η εξής αναφορά στη σελ. 29 της Έκθεσης: «Το συνολικό ποσόν των επιβληθέντων αποκλειστικά σε τηλεοπτικούς σταθμούς πρόστιμων του έτους 2017 ανέρχεται στα 505.000 ευρώ». Τα μεγέθη που εμφανίζονται στον πίνακα στηρίζονται στην υπόθεση ότι η ασαφής αυτή φράση σημαίνει ότι δεν επιβλήθηκαν πρόστιμα σε ραδιοφωνικούς σταθμούς. Στον πίνακα της Έκθεσης με τον ενδεικτικό αριθμό αποφάσεων ανά θεματική, αναφέρονται δύο αποφάσεις για τηλεοπτικούς σταθμούς με θέμα την πολυφωνία. Δεν κατορθώσαμε να τις εντοπίσουμε. Υποθέτουμε ότι ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των αποφάσεων για το δημοψήφισμα, η οποία πάντως εμφανίζεται ως διακριτή στον ίδιο πίνακα, με αναφερόμενο αριθμό αποφάσεων 6 (και καμία για ραδιοφωνικούς σταθμούς). Υποθέτουμε ότι το ίδιο ισχύει και για τις αναφερόμενες δύο αποφάσεις με θέμα «ανακριβής μετάδοση γεγονότων», τις οποίες παρ' όλα αυτά εντάξαμε στη στήλη «Ακρίβεια και αλήθεια κατά τη μετάδοση γεγονότων». Στην κατηγορία αυτή θα μπορούσαν πάντως να ενταχθούν και δύο τουλάχιστον από τις τρεις αποφάσεις που εντάσσουμε στη στήλη με τα «άλλα θέματα δημοσιογραφικής δεοντολογίας (πρόκειται για τις υπ' αριθμ. 80, 82 και 179/2017 αποφάσεις του ΕΣΡ).

; = Το στοιχείο δεν διατίθεται ως τέτοιο στην Έκθεση Πεπραγμένων του έτους, ενώ η επεξεργασία των στοιχείων της Έκθεσης ή/και των στοιχείων που θα μπορούσαν να αντληθούν με χρήση των συμπληρωματικών πηγών, ώστε να υπολογιστεί το συναφές μέγεθος, είναι αδύνατη ή κρίθηκε δυσανάλογα κοπιώδης εν όψει του σκοπού που υπηρετεί ο παρών πίνακας.

: = Στον πίνακα με τα θέματα των αποφάσεων του 2007 που επέβαλαν πρόστιμα, η οικεία Έκθεση Πεπραγμένων αναφέρει οκτώ αποφάσεις με θέμα «αίσθημα ευθύνης». Ωστόσο, μελετώντας τον συνολικό πίνακα των αποφάσεων που παρατίθεται ως Παράρτημα της Έκθεσης Πεπραγμένων, διαπιστώσαμε ότι το «αίσθημα ευθύνης» εμφανίζεται ως αποκλειστικό θέμα των οικείων αποφάσεων σε τρεις περιπτώσεις. Σε άλλες τρεις περιπτώσεις το θέμα συνδυάζεται με τη «μετάδοση ανακριβών γεγονότων ως αληθών» (υπ' αριθμ. 226-228/2007 αποφάσεις του ΕΣΡ), σε μία περίπτωση συνδυάζεται με την «κυρφή κάμερα» (υπ' αριθμ. 555 απόφαση του ΕΣΡ), σε άλλες δύο περιπτώσεις συνδυάζεται με την «αθέμιτη συλλογή πληροφοριών» (υπ' αριθμ. 30 και 398/2007 αποφάσεις του ΕΣΡ), σε μία περίπτωση συνδυάζεται με τα θέματα «προανακρίσεις» και «προστασία αναφερομένων προσώπων» (υπ' αριθμ. 245/2007 απόφαση του ΕΣΡ) και σε μία περίπτωση συνδυάζεται με το θέμα «προσβολή προσωπικότητας (υπ' αριθμ. 56/2007 απόφαση του ΕΣΡ). – Στον πίνακα με τα θέματα των αποφάσεων του 2008 που επέβαλαν πρόστιμα, η οικεία Έκθεση Πεπραγμένων αναφέρει επτά αποφάσεις με θέμα «αίσθημα ευθύνης». Σε μία περίπτωση (υπ' αριθμ. 537/2008 απόφαση του ΕΣΡ), το «αίσθημα ευθύνης» αναφερόταν ως δεύτερο, έπειτα από το θέμα «συγκεκριμένη διαφήμιση». Η απόφαση αυτή δεν συμπεριλήφθηκε στην παρούσα στήλη, όπως και η υπ' αριθμ. 618/2008 απόφαση, με την οποία το ΕΣΡ επέβαλε στον τηλεοπτικό σταθμό ANTENNA πρόστιμο ύψους 50 χιλιάδων ευρώ για «προστασία προσωπικότητας-αίσθημα ευθύνης». Πάντως, εκτός των τριών αποφάσεων που είχαν ως μοναδικό θέμα το «αίσθημα ευθύνης», συμπεριελήφθησαν επίσης στην παρούσα στήλη (α) η υπ' αριθμ. 602/2008 απόφαση του ΕΣΡ, η οποία επέβαλε πρόστιμο ύψους 50 χιλιάδων ευρώ στον τηλεοπτικό σταθμό ALPHA CHANNEL, με αναφερόμενο θέμα «ανήλικοι-αίσθημα ευθύνης-δραματοποιημένη αναπαράσταση γεγονότων», και (β) η υπ' αριθμ. 422/2008 απόφαση του ΕΣΡ, η οποία επέβαλε πρόστιμο ύψους 15 χιλιάδων ευρώ σε περιφερειακό τηλεοπτικό σταθμό με θέμα «αίσθημα ευθύνης-προστασία αναφερομένων προσώπων»

≠ = Στον πίνακα με τα θέματα των αποφάσεων του έτους που επέβαλαν πρόστιμα εμφανίζονται πέντε αποφάσεις με θέμα «αίσθημα ευθύνης». Ωστόσο, μελετώντας τον συνολικό πίνακα των αποφάσεων που παρατίθεται ως Παράρτημα της Έκθεσης Πεπραγμένων, διαπιστώσαμε ότι σε όλες τις περιπτώσεις η εν λόγω παράβαση συνδυαζόταν με άλλες παραβάσεις της δημοσιογραφικής δεοντολογίας: Στην υπ' αριθμ. 202/2006 απόφαση του ΕΣΡ το «αίσθημα ευθύνης» εμφανίζεται από κοινού με το θέμα «κρυφή κάμερα», στην 307/2006 από κοινού με την «αναξιοπρεπή συμπεριφορά», στην 386/2006 από κοινού

με την «αθέμιτη συλλογή πληροφοριών», στην 155/2006 από κοινού με την «μετάδοση ανακριβών γεγονότων ως αληθών» και το ίδιο ισχύει και για την υπ' αριθμ. 475/2006 απόφαση, η οποία αφορούσε σε ραδιοφωνικό σταθμό.

= Στο γενικό πίνακα με τα θέματα των αποφάσεων αυτού του έτους παρατίθεται η εξής κατηγορία: «Διαφορετικές απόψεις-προστασία αναφερομένων προσώπων-μετάδοση ανακριβών γεγονότων ως αληθών-προσβολή προσωπικότητας-προστασία προσωπικότητας-προσβολή ιδιωτικού βίου-παρότρυνση ακραίων αντικοινωνικών συμπεριφορών». Ο αριθμός αποφάσεων για την τηλεόραση είναι 10 και για το ραδιόφωνο 3. Στον πίνακα με τον αριθμό αποφάσεων που επέβαλαν πρόστιμα, ο αριθμός των αποφάσεων αυτής της κατηγορίας είναι για την τηλεόραση 9 και για το ραδιόφωνο 3. Στο γενικό πίνακα αποφάσεων του έτους, ο οποίος παρατίθεται ως Παράρτημα 1 της Έκθεσης Πεπραγμένων του έτους, εντοπίζεται (α) μία απόφαση που επέβαλε στον τηλεοπτικό σταθμό EXTRA CHANNEL – 3 πρόστιμο 15.000 ευρώ για «μετάδοση ανακριβών γεγονότων ως αληθών» και (β) μία ακόμη απόφαση που επέβαλε στον τηλεοπτικό σταθμό ALTER CHANNEL πρόστιμο 70.000 για «μετάδοση ανακριβών γεγονότων ως αληθών-προσβολή προσωπικότητας». Βάσει αυτών των στοιχείων συμπληρώθηκε τόσο η παρούσα στήλη, όσο και οι άλλες στήλες στις οποίες εμφανίζεται η ίδια ένδειξη.

? = Στο γενικό πίνακα με τα θέματα των αποφάσεων αυτού του έτους παρατίθεται η εξής κατηγορία: «Προστασία ανηλίκων-βία-υποβάθμιση προγράμματος-έλλειψη προσήκουσας σήμανσης-προστασία ελληνικής γλώσσας». Ο αριθμός αποφάσεων για την τηλεόραση είναι 51 και για το ραδιόφωνο 5. Στον πίνακα με τον αριθμό αποφάσεων που επέβαλαν πρόστιμα, ο αριθμός των αποφάσεων αυτής της κατηγορίας είναι για την τηλεόραση 21 και για το ραδιόφωνο 4. Στο γενικό πίνακα αποφάσεων του έτους, ο οποίος παρατίθεται ως Παράρτημα 1 της Έκθεσης Πεπραγμένων του έτους, εντοπίστηκαν αρκετές αποφάσεις των οποίων το θέμα περιλαμβάνει την ελληνική γλώσσα, από κοινού με κάποιο ή κάποια από τα εξής θέματα: υποβάθμιση ποιότητας, ανήλικοι, προσήκουσα σήμανση. Η παρούσα στήλη συμπληρώθηκε βάσει αυτών των στοιχείων, αλλά δεν περιελήφθησαν (α) η υπ' αριθμ. 129/12.4.2011 απόφαση του ΕΣΡ, με την οποία επιβλήθηκε σε τηλεοπτικό σταθμό περιφερειακής εμβέλειας πρόστιμο ύψους 50.000 ευρώ, με αναφερόμενο θέμα: «υποβάθμιση προγράμματος-βία-ελληνική γλώσσα-προσήκουσα σήμανση», καθώς και (β) η υπ' αριθμ. 512/5.12.2011 απόφαση του ΕΣΡ, με την οποία επιβλήθηκε σε τηλεοπτικό σταθμό πρόστιμο ύψους 30.000, μεταξύ άλλων, για μετάδοση ανεπίτρεπτων εκφράσεων σχετικά με τη σεξουαλική συμπεριφορά πρώην Διευθυντή του ΔΝΤ.

@ = Μετά από σχεδόν εξαντλητική έρευνα στις συμπληρωματικές πηγές, δεν εντοπίστηκαν αποφάσεις με αυτά τα θέματα άλλες εκτός των αποφάσεων που εντάξαμε στη στήλη «Δημοψήφισμα». Παραθέτουμε απλώς τους αριθμούς των αποφάσεων ως έχουν στους πίνακες της οικείας Έκθεσης Πεπραγμένων.

ζ = Τα μεγέθη αυτής της στήλης παρατίθενται ως έχουν στους πίνακες με τα θέματα των αποφάσεων και την επιβολή προστίμων στην Έκθεση Πεπραγμένων του 2015. Όμως, κατά την εκτενή έρευνα που διενεργήσαμε στις αποφάσεις του 2015 στη Διαύγεια, δεν κατορθώσαμε να εντοπίσουμε αποφάσεις με αυτό το θέμα άλλες εκτός των υπ' αριθμ. 246, 247, 249, 258, 269 και 292/2015 αποφάσεων του ΕΣΡ. Αυτές αφορούσαν την κάλυψη από τα δελτία ειδήσεων της δολοφονίας ενός μικρού κοριτσιού και είχαν ως κύρια θεμάτά τους το τεκμήριο αθωότητας, τη δημοσιοποίηση στοιχείων της ποινικής διαδικασίας, την πρόκληση πόνου στους συγγενείς, την προβολή πλάνων και φωτογραφιών του θύματος και του κατηγορουμένου, την προστασία ανηλίκων, την ανάδειξη και εξύμνηση πράξεων βίας, λήψη συνέντευξης από μη νηφάλιο πρόσωπο ή/και την προβολή αμιοντάριστων πλάνων (οι περισσότερες αλλά όχι όλες αυτές οι κατηγορίες θεμάτων υπήρχαν σε όλες τις αποφάσεις). Σε τέσσερις από αυτές τις αποφάσεις (246, 249, 258 και 269) ετέθη ως θέμα και η «ανακριβής μετάδοση γεγονότων-σύγχυση κοινού». Συμπεριλάβαμε στο σύνολό τους τις αποφάσεις αυτές στη στήλη με τα «άλλα θέματα δημοσιογραφικής δεοντολογίας». Ωστόσο, για να μην μας καταλογιστεί πρόθεση μείωσης των μεγεθών της παρούσας στήλης, τις συμπεριλαμβάνουμε και στην παρούσα στήλη.

! = Μετά από σχεδόν εξαντλητική έρευνα στη Διαύγεια, εντοπίστηκαν επτά μόνον αποφάσεις που είχαν ως θέμα την πολιτική πολυφωνία, δύο εκ των οποίων επέβαλαν πρόστιμα (η υπ' αριθμ. 20/2014, η οποία επέβαλε στον τηλεοπτικό σταθμό Α. - Α. TV Α.Ε. πρόστιμο 70.000 ευρώ και η υπ' αριθμ. 319/2014, η οποία επέβαλε στον τηλεοπτικό σταθμό STAR CHANNEL πρόστιμο 30.000 ευρώ για την «μεταχείριση» εκπροσώπου κόμματος από τον συντονιστή ενημερωτικής εκπομπής). Εντοπίστηκαν όμως και τρεις ακόμη αποφάσεις (οι υπ' αριθμ. 206, 372 και 373/2014), οι οποίες επέβαλαν σε σταθμούς περιφερειακής ή τοπικής εμβέλειας πρόστιμα για παραβίαση απαγορεύσεων που σχετίζονταν με τις εμφανίσεις των υποψηφίων στις δημοτικές εκλογές (στις δύο από αυτές τις αποφάσεις) και στις ευρωεκλογές (στη μία από αυτές τις αποφάσεις). Υποθέσαμε ότι οι αποφάσεις αυτές εντάσσονται στο σύνολο των δέκα αποφάσεων για την πολιτική πολυφωνία και των πέντε αποφάσεων που επέβαλαν πρόστιμα.

!! = Στο γενικό πίνακα με τα θέματα των αποφάσεων αυτού του έτους, η προστασία της ελληνικής γλώσσας παρατίθεται από κοινού με πλήθος άλλων θεμάτων, με συνολικό αριθμό αποφάσεων για την τηλεόραση 26 και για το ραδιόφωνο 13. Στους πίνακες με τα στοιχεία για την επιβολή προστίμων παρατίθενται συγκεκριμένα μεγέθη για τις αποφάσεις που επέβαλαν πρόστιμο ειδικά για θέματα προστασίας της ελληνικής γλώσσας.